

บทที่ ๒

ศึกษาความเป็นมาของพิธีศพในพระพุทธศาสนา

ในบทที่ ๒ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาความเป็นมาของพิธีศพโดยจะเชื่อมโยงให้เห็นเริ่มตั้งแต่พิธีกรรมต่างๆ จนถึงการเกิดขึ้นของพิธีศพในอดีตก่อนพระพุทธศาสนา และความเชื่อพิธีศพที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาล รวมทั้งคติความเชื่อดั้งเดิมของพิธีกรรม และได้กลายมาเป็นพิธีศพที่ชาวไทย ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสืบกันมา โดยเฉพาะชาวอีสานที่มีจำนวนประชากรนับถือพระพุทธศาสนามากที่สุดกว่าภูมิภาคอื่นๆ พื้นที่ของชาวอีสานได้เติบโตภายใต้วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมแบบวิถีพุทธ ปัญหาพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพิธีศพที่มาจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน และเพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับการจัดพิธีงานศพในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาว่ามีความสอดคล้องหรือต่างกันอย่างไร ซึ่งจะได้นำเสนอการวิจัยตามลำดับต่อไป

๒.๑ การตายและประเพณีการจัดงานศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายพิธีศพในพระพุทธศาสนา

คำว่า “ศพ” หมายถึง ซาก, ร่างกายของคนที่ตายไปแล้ว ไม่มีลมหายใจ และไม่สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้ ศพคือร่างกายของคนที่ตายไปแล้ว คำว่า “ตาย” คือการครบ ๓ รอบสังขารทั้งปวงมีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีการเปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และมีการแตกสลายไปในบั้นปลาย หรือมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย คำว่าตายในพระพุทธศาสนามี ๒ ทาง คือ ทางกายภาพ และทางจิตภาพ ตายทางกายภาพ หมายถึง การสิ้นใจ การสิ้นชีวิต การไม่เห็นอยู่ต่อไป การเคลื่อนไหวไม่ได้ ความทำลายไปแห่งขันธ์ ๕ การสิ้นสุดของชีวิต เป็นผลให้การทำหน้าที่ต่างๆ สิ้นสุดลง ตายเป็นการสูญสิ้นชีวิตไปของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้ร่างกายแตกสลายไปในที่สุด ในพระไตรปิฎกให้ความหมายว่า “ตาย” คือ ความจุติเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์^๑ ในหมู่สัตว์ นั้นๆ และของเหล่าสัตว์นั้นๆ นี้ เรียกว่า มรณะ^๒

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๘)

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๓๒๕.

ส่วนคำว่า การตาย เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แต่ที่พบมากที่สุดคือ คำว่า มรณะ ซึ่งประกอบด้วย มร ราชฺ แปลว่า ตาย ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อณ สำเร็จรูป เป็น มรณ แปลว่า การตาย นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งถึงการตายอื่นอีก เช่น กาลกิรียา แปลว่า การทำกาละ^๗ ปลย แปลว่า การตาย^๘ มจฺจุ แปลว่า การตาย อุจฺจย แปลว่า ความล่วงไป นิธน แปลว่า การตาย^๙ นาส แปลว่า ความพินาศ กาล แปลว่า การตายทำที่สุดแห่งอรรถาพ^{๑๐} อนุต แปลว่า ความที่เป็นไป จวน แปลว่า การเคลื่อนไป^{๑๑}

พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีส่วนประกอบอยู่ ๒ ส่วน คือ รูป และนาม รูปคือส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด และนาม คือ ส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้วมีส่วนประกอบสำคัญ ๕ ประการดังนี้

๑) รูป คือ ร่างกาย และส่วนประกอบต่างๆ ที่เป็นร่างกาย

๒) เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ

๓) สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ในอารมณ์

๔) สังขาร คือ สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ

๕) วิญญาณ คือ การรับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

เมื่อส่วนประกอบทั้ง ๕ ประการนี้ สูญสิ้นแตกสลายไปแล้ว มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าตายทางกายภาพ

ส่วนบุคคลตายทางจิตวิญญาณนั้น ความตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้จากทางกายภาพ เป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจ ตัวอย่าง เช่น ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย คนผู้ไม่ประมาทเชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งการตายทางจิตวิญญาณก็คือการตายจากคุณธรรมความดีต่างๆ เช่น ภิกษุที่มีราคะครอบงำจิตได้ชื่อว่าตายแล้ว ตาย

^๗ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๔/๑๓๐, (ไทย) ๔/๑๖๔/๒๔๕.

^๘ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๕, (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^๙ พุ.อป. (บาลี) ๓๓/๑๕๕/๓๑๖, (ไทย) ๓๓/๑๕๕/๔๐๘.

^{๑๐} วิ.ภิกขุณี. (บาลี) ๓/๗๕๓/๗๗-๗๘, (ไทย) ๓/๗๕๓/๑๒๘.

^{๑๑} เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คำว่าการตายหรือความตายนั้นในภาษาบาลีมีคำที่ใช้แทนกันอยู่ คือ มจฺจุ, กาลกิรียา, ปลโย, นิธโน, นาส, กาโล, จวนฺ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระคัมภีร์อภิธานปิปปิกา หรือ พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย หน้า ๑๑๐ และอีกสองศัพท์ คือ อุจฺจย, อน.ต, ดูเพิ่มเติมในพระมหาสมปอง ปมุทิโต คัมภีร์อภิธานวรรณ, หน้า ๕๑๔-๕๑๕.

ไปจากคุณงามความดี เป็นการตายทางจิตและวิญญาณ ถ้ามนุษย์มีคุณธรรมความดีประจำจิตใจก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ตายผู้ที่ไม่ตายนั้นก็คือผู้ที่เข้าสู่นิพพาน^๔

เมื่อรูปและนามหรือกายและจิตแยกออกจากกันแล้วก็จะเหลือแต่ซากศพที่ยังไม่แตกสลาย และถ้าเราปล่อยไปตามธรรมชาติซากศพนั้นก็จะเน่าเปื่อยไปตามธรรมชาติเอง ศพเกิดขึ้นจากการแยกตัวออกจากกันของกายและจิต เมื่อจิตแยกออกไปแล้วก็เหลือแต่กายซึ่งเป็นธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ในธาตุทั้ง ๔ นี้ จะแยกออกจากกันตามลำดับ คือ ธาตุลมจะแยกไปก่อน ธาตุไฟก็จะแยกไป ธาตุน้ำก็จะแยกไป และสุดท้ายก็จะเหลือแต่ธาตุดิน ถึงแม้ธาตุดินที่เป็นร่างกายหรือที่เราเรียกว่าศพจะเน่าเปื่อยหรือถูกเผาไหม้ไปก็ตาม แต่ยังคงเหลือเถ้าถ่านที่เป็นธาตุดินไว้เหมือนเดิมไม่สูญสิ้นไปไหน จะที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าศพก็คือร่างกายที่ปราศจากวิญญาณเหลือแต่ธาตุดินที่จะแตกสลายไปเป็นเถ้าถ่านและคืนสภาพไปสู่ดินดังเดิม แต่ตอนที่ยังเป็นศพอยู่นั้น ชาวพุทธก็จะประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา เป็นการบำเพ็ญบุญกุศลให้แก่ผู้ตายไปแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณไปสู่สุคติตามความเชื่อทางศาสนา ซึ่งพิธีศพนี้ในศาสนาอื่นๆ ก็มีการทำพิธีศพตามความเชื่อของแต่ละศาสนา ซึ่งมีความแตกต่างกันไป

พิธีศพทางพระพุทธศาสนา ในอินเดียสมัยครั้งพุทธกาลทำแบบเรียบง่ายไม่มีการละเล่นใดๆ ไม่มีเมรุที่สวยวิจิตรงามตา เพียงแต่นำท่อนฟืนกิ่งไม้แห้งมากองเรียงกันให้เรียบร้อยสูงพอประมาณแล้วนำศพขึ้นไปวางบนกองฟืนหรือกองฟอนที่นิยมเรียกว่าเชิงตระกร และจะเผาในวันเดียวเสร็จ พิธีศพนี้รับมาจากศาสนาพราหมณ์ การเผาศพจะเผาที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาและนำเถ้าถ่านที่เหลือทิ้งในแม่น้ำด้วย เพราะเชื่อว่าแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ไหลมาจากสวรรค์ แต่ในพระพุทธศาสนาจะเผาทิ้งให้หมดเพราะถือว่าศพไม่มีประโยชน์เปรียบเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืนเท่านั้น ชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาก็ได้รับเอาวัฒนธรรมประเพณีพิธีศพนี้มาใช้ ต่อมาสังคมวิวัฒนาการมีความเจริญจึงมีความเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับพิธีศพในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมากเกี่ยวกับพิธีศพ เพราะเป็นพิธีกรรมสุดท้ายของมนุษย์เรา แต่นับวันจะซับซ้อนขึ้น เพราะมีระเบียบทางสังคมมากขึ้นจึงทำให้มีพิธีกรรมมากขึ้นด้วย และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีในปัจจุบัน เมื่อมีผู้เสียชีวิต จะเป็นญาติ พี่น้อง หรือเพื่อนบ้าน ก็จะจัดงานพิธีศพตามประเพณีทางพระพุทธศาสนา ชาวบ้านก็จะร่วมกันทำพิธีและบริจาคเงินสิ่งของต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเจ้าภาพตามกำลังที่จะช่วยได้ การตั้งศพบำเพ็ญกุศลก็จะอยู่ที่วัดหรือที่บ้านของผู้ตาย มีพิธีสวดมนต์และพระอภิธรรมแสดงพระธรรมเทศนา เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายและเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ เมื่อถึงเวลาอุปการกิจก็จะเคลื่อนศพมาเผาที่วัดหรือป่าช้าแล้วทำพิธี

^๔ พระมหาวันชัช ฐมฺขโย, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตายตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๔๘), หน้า ๖-๘.

ตามขั้นตอน ดังนี้ ห้ามศพเวียนขวารอบเมรุหรือเชิงตระกร ๓ รอบ นำศพไปตั้งไว้ที่หน้าเมรุ ล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวและน้ำหอม พระสวดมาติกา ถวายผ้าบังสุกุลและมหาบังสุกุลพร้อมด้วยปัจจัยต่างๆ พระสงฆ์ให้พร อ่านประวัติผู้ตาย วางดอกไม้จันทน์ และประชุมเพลิงเสร็จพิธี ในพระพุทธศาสนาจะเน้นความประหยัดเรียบง่ายไม่ฟุ่มเฟือย

ในปัจจุบันนี้ประเพณีการจัดงานพิธีศพแตกต่างกัน ถ้าเจ้าภาพมีฐานะดีและมีสถานภาพทางสังคมสูงก็จะจัดงานใหญ่โตให้สมฐานะ ส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลางและชนชั้นสูง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และนิยมทำพิธีนี้ทั่วภูมิภาคในประเทศ ส่วนเจ้าภาพที่มีฐานะยากจนก็จะจัดงานพิธีศพเรียบง่าย คือ ทำให้เสร็จภายใน ๒-๓ วัน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย จะเห็นได้ว่าการจัดงานพิธีศพมีความแตกต่างกัน คือ ขึ้นอยู่กับฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละบุคคล ถ้ามีฐานะดีก็จะทำพิธีศพใหญ่โตมโหฬาร แต่ถ้ามีฐานะยากจนก็จะทำพิธีศพตามอัธยาศัยของตน ในพระพุทธศาสนาสาระสำคัญในพิธีศพ คือ ให้อำนาจธรรมของธรรมชาติ คือ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดาของโลก จะไม่เสียใจอาลัยอาวรณ์มากเกินไป และเพื่อไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท^๕

๒.๑.๒ การทำพิธีศพในพระพุทธศาสนา

การทำพิธีศพในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้นจะต้องรีบจัดการศพของผู้ตายตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติกันมา ให้เป็นไปตามระเบียบที่ดั่งมา และตามคตินิยมที่ของสังคมนั้นปฏิบัติ ก่อนที่จะทำพิธีศพต้องเนินการ ดังนี้

๑. แจ้งแพทย์ให้ทำการชันสูตรศพ ถ้าการตายนั้นไม่ปกติ คือ ถูกฆาตกรรมหรือเกิดอุบัติเหตุที่มีเงื่อนไขในลักษณะถูกฆาตกรรม ถ้าตายด้วยโรคชราธรรมดาที่ไม่ต้องชันสูตรศพ และถ้าผู้อื่นทำให้ตายต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจในสถานที่ท้องถื่นให้ทราบ

๒. แจ้งเทศบาลท้องถื่นหรืออำเภอ โดยนำไปรับรองแพทย์ไปติดต่อกับนายทะเบียนออกใบมรณบัตรภายใน ๒๔ ชั่วโมง

ในมรณบัตรนั้น ถ้าหากผู้ตายเป็นข้าราชการจะต้องใช้ใบมรณบัตรหลายใบ เพราะต้องใช้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการเบิกเงินหลายอย่าง เช่น เงินเดือน เงินสะสม เงินฌาปนกิจ เงินประกันชีวิต เงินฝากธนาคาร เงินบำนาญ และอาวูฐปันส่วนตัว เป็นต้น ต้องนำหลักฐานสำเนาทะเบียนบ้าน บัตรประชาชน บัตรราชการ มรณบัตร ไปยื่นต่อเจ้าหน้าที่หน่วยงานนั้นๆ ถ้าผู้ตายมิใช่เป็นราชการก็ต้องนำหลักฐานสำเนาทะเบียนบ้าน บัตรประชาชน มรณบัตร ไปยื่นเช่นเดียวกัน

^๕ พระมหาสมเกียรติ สดเกล้า, พระพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย : ศึกษาเปรียบเทียบพิธีศพของพระสงฆ์ไทยและฆราวาส (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๓-๕.

และให้ทายาทของผู้ตายนำหลักฐานต่างๆ ไปยื่นขอรับผลประโยชน์ที่ผู้ตายมอบกรรมสิทธิ์ให้^{๑๑}

การทำพิธีศพทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อในครอบครัวมีคนตายผู้เป็นเจ้าภาพ จะต้องปฏิบัติตามประเพณีและมีขั้นตอน ดังนี้

๑. ไปติดต่อทางวัด หรือกรรมการวัดผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสให้ดูแลเกี่ยวกับพิธีศพนี้โดยตรง

๒. ใช้ผ้าคลุมศพ ตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ส่วนมากผ้าที่ใช้คลุมศพจะเป็นผ้าไหม หรือผ้าฝ้ายและให้สัปเหร่อผูกตราสังศพ เสร็จแล้วบรรจุศพลงในหีบ

๓. จัดกระถางรูป เชิงเทียน จตุรูปเทียนสักการะศพผู้ตาย และเอากระถางรูป เชิงเทียน นั้นไว้ทางศีรษะของผู้ตาย แล้วจุดครั้งแรก ๑ ดอก

๔. นิมนต์พระสงฆ์สวดมาติกาและสวดอภิธรรม และถวายผ้าบังสุกุลไทยธรรมต่างๆ นิยมสวด ๓ วัน หรือ ๗ วัน

พิธีศพส่วนใหญ่ในปัจจุบันนิยมนำศพไปตั้งไว้ที่วัด เพราะจะสะดวกในการทำพิธีรดน้ำศพและการทำฌาปนกิจศพ อีกประการหนึ่งการทำพิธีศพถ้าเจ้าภาพฐานะดีก็จะจัดงานใหญ่โต แต่ถ้าฐานะไม่ดีก็จะจัดงานแบบเรียบง่ายไม่ใหญ่โต จะเห็นได้ว่าการจัดงานพิธีศพนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว เพราะขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพเป็นหลัก แต่ก็มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เพื่อให้ดวงวิญญาณไปสู่สุคติ

ขั้นตอนการประกอบพิธีศพของชาวพุทธโดยทั่วไป จะมีขั้นตอนอยู่หลายประการด้วยกัน และการทำพิธีศพนี้จะแฝงด้วยคติธรรม เพื่อให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ทราบความหมายนั้น เริ่มต้นตั้งแต่การประกอบพิธี คือ

๑. การรดน้ำศพ จะต้องหงายมือขวาขึ้นแบมือออกเพื่อจะรดน้ำ การรดน้ำศพนี้หมายถึง เมื่อตอนที่เกิดมาก็มีมือเปล่า ตอนตายไปแล้วก็ไปมือเปล่าเช่นกัน ไม่สามารถเอาอะไรติดตัวไปได้

๒. การมัดตราสังศพ จะต้องเอาด้ายสายสิญจน์มัด ๓ เปาะ คือ (๑) มัดที่คอ (๒) มัดที่ข้อมือ (๓) มัดที่ข้อเท้า การมัดตราสังนี้ หมายถึง การรูกูกูเปรียบเสมือนกับเชือกผูกที่คอ การรูกูกูสามหรือกรรยาเปรียบเสมือนเชือกผูกที่ข้อมือ และการรูกูกูพันเงินทองเปรียบเสมือนกับเชือกผูกที่ข้อเท้า จะต้องละห่วงทั้ง ๓ จึงไปสู่สุคติได้^{๑๒}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๒} เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : การตาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

๓. การเอาเงินใส่ปากศพ จะต้องเอาเงินเหรียญใส่ที่ปากศพ การเอาเงินใส่ปากศพนี้ หมายถึง แม้แต่เงินที่อยู่ในปากที่เขาให้ก็ไม่สามารถเอาไปได้

๔. การปิดตาปิดปากศพ จะต้องเอาแผ่นเทียนปิดตาและปิดปากศพ การทำเช่นนี้ หมายถึง ให้สำรวมระวังตาและปากให้ดี เพราะตาและปากจะทำให้เกิดกิเลส เมื่อเกิดกิเลสก็จะทำให้เดือดร้อน

๕. การจุกรูปเทียนบูชาศพ จะต้องจุกรูปเทียนบูชาศพ การทำเช่นนี้ หมายถึงว่า เมื่อมีผู้ตายญาติพี่น้องจะต้องจุกรูปเทียนขอขมาศพ เพราะตอนที่ยังมีชีวิตอยู่อาจจะกระทำผิดต่อกันไม่ว่าทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ เป็นการขอโทษกรรมซึ่งกันและกัน

๖. บันได ๓ ขั้น จะต้องทำบันได ๓ ขั้น การทำเช่นนี้ หมายถึง เมื่อยังไม่ได้ไปสู่นิพพาน ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ^{๑๒}

การหามศพ จะต้องหามศพไปตีฌาปนสถาน การหามศพจะมีพระภิกษุ และลูกหลานของผู้ตายที่บวชจุฬศพบ เพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ไปสู่สุคติ เพราะเชื่อว่าพระภิกษุสามเณรเป็นผู้ปฏิบัติดี มีศีล มีธรรม จะนำพาให้ไปสู่สุคติได้

๑. การเวียนศพรอบเมรุ หรือเชิงตะกอน จะต้องเวียนศพไปทางข้างซ้ายรอบเมรุ ๓ รอบ การทำเช่นนี้ หมายถึง ถ้ายังไม่ถึงนิพพานจะเวียนอยู่ในวัฏฏะสงสาร เพราะยังตัดกิเลสไม่ขาด การเวียนรอบที่ ๑ คือกิเลสวัฏฏะ รอบที่ ๒ คือกรรมวัฏฏะ รอบที่ ๓ คือวิปากะวัฏฏะ กล่าวคือ เมื่อมีความอยาก ก็ลงมือทำกรรมนั้น เมื่อลงมือทำกรรมนั้น ก็ได้รับผลของกรรมนั้น^{๑๓}

๒. เอน้ำมะพร้าวล้างหน้า จะต้องเอน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก่อนที่จะเผา การทำเช่นนี้ หมายถึง น้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ เมื่อดำหน้าศพแล้วจะทำให้สะอาดไม่มีมลทิน และเป็นการชำระจิตใจสะอาดด้วย

๓. ตามไฟหน้าศพ จะต้องจุดไฟส่องนำทางหน้าศพ การทำเช่นนี้ หมายถึง มนุษย์มี ๔ จำพวก และปฏิบัติต่างกัน คือ

-พวกที่หนึ่ง มาสว่างไปสว่าง หมายถึง พวกปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปสว่าง

^{๑๒} พระมหาสมเกียรติ สดกแก้ว, พระพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย : ศึกษาเปรียบเทียบพิธีศพของพระสงฆ์ไทยและฆราวาส (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๘๑.

^{๑๓} สวึง บุญเจิม, มรดกอีสาน, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๘), หน้า ๕๒๐.

-พวกที่สอง มาสว่างไปมืด หมายถึง เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแต่ไม่เสื่อมใสในการปฏิบัติตนตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปมืด^{๔๔}

-พวกที่สาม มามืดไปสว่าง หมายถึง พวกที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนามาก่อนแต่ภายหลังมานับถือพระพุทธศาสนา ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จึงได้ชื่อว่ามามืดไปสว่าง

-พวกที่สี่ มามืดไปมืด หมายถึง พวกที่เกิดมาแล้วจนกระทั่งตายไม่เคยนับถือพระพุทธศาสนา และไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเลย จึงได้ชื่อว่ามามืดไปมืด^{๔๕}

๑. ห้ามต่อไฟเผาศพ ห้ามจุดไฟต่อจากคนหนึ่งไปอีกคนหนึ่ง เพราะการทำเช่นนี้ เป็นการผูกเวรต่อกันไม่สิ้นสุด ไฟเป็นของร้อนไม่ควรจุดต่อกันเพราะจะลุกลามไปถึงคนอื่น

๒. เดินสามหอบ เมื่อเผาศพแล้วก็จะจัดของถวายพระ ๓ หอบ มีข้าวสารอาหารคาวหวาน ให้ลูกหลานนั่งขาวห่มขาว เป็นผู้หอบคนละหอบและมีคนถือผ้าไตรเดินนำหน้าทั้ง ๓ หอบ เวียนรอบเมรุ ๓ รอบ เสร็จแล้วนิมนต์พระสงฆ์ ๓ รูป มาชักผ้าบังสุกุลและถวายปัจจัยไทยธรรม พระให้พร การเดินรอบเมรุ ๓ รอบ หมายถึง สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพต่างๆ เป็นการแสดงให้เห็นว่าไปอยู่ในภพไหนก็ให้มารับเอาส่วนบุญกุศลที่ญาติอุทิศให้

ชาวพุทธเชื่อว่าพิธีศพเป็นงานอวมงคลแตกต่างจากงานมงคลทั่วไป และการนิมนต์พระสงฆ์นิยมจำนวนเป็นคู่ เช่น ๔ รูป ๘ รูป ๑๐ รูป หรือมากกว่านี้ กลางคืนก็จะนิมนต์พระสงฆ์สวดอภิธรรมมัตถสังคหะ ในวันฉาปนกิจศพ (เผาศพ) ก็จะนิมนต์พระเทศนาและสวดมติกา เมื่อเสร็จแล้วก็ถวายผ้าบังสุกุลพร้อมด้วยปัจจัยไทยธรรมต่างๆ พิธีศพชาวพุทธทั่วไปนิยมตั้งศพไว้ที่วัด ๓ วัน ๗ วัน หรือมากกว่านั้น ตอนทำพิธีศพอยู่ที่วัดจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมติกา และสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะ จะสวดกี่วันก็ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ แต่ส่วนมากจะนิยมสวด ๓ วัน ๗ วัน แต่ถ้าผู้ตายมีฐานันดรชาติตระกูลสูงมีฐานะดีก็จะทำพิธีใหญ่โต และทำพิธีหลายวันเพื่อให้สมเกียรติ จะเห็นได้จากพิธีศพของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่^{๔๖}

เมื่อถึงวันกำหนดฉาปนกิจก็จะทำพิธีขอมาต่อศพเพื่อขอโอสถกรรม เมื่อเสร็จแล้วก็แห่ศพรอบเมรุ ตอนแห่ก็มีพระสงฆ์และสามเณรที่เป็นญาติของผู้ตายที่บวชจนศพจะเดินนำหน้าลูกหลานและญาติของผู้ตายก็จะถือรูปถ่าย และกระถางรูปเดินเวียนซ้ายรอบเมรุ ๓ รอบ เสร็จแล้วนำศพไปตั้งไว้ที่หน้าเมรุ และประกอบพิธีกรรม ดังนี้

^{๔๔} เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : การตาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน.

๑. มรรคทายกกล่าวนำไหว้พระและอาราธนาศีล
๒. พระสงฆ์ที่เป็นประธานแสดงธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์
๓. พระสงฆ์ทั้งหมดสวดมาติกา
๔. เจ้าภาพถวายบังสุกุลและปัจจัยไทยธรรม
๕. พระสงฆ์ทั้งหมดให้พร
๖. อ่านประวัติของผู้ตาย
๗. ยืนไว้อาลัยให้ผู้ตาย
๘. ทอดผ้าบังสุกุลและมหาบังสุกุล
๙. พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล
๑๐. ประชุมเพลิง
๑๑. เก็บอัฐิ (กระดูก)^{๑๗}

การทำพิธีศพที่ได้กล่าวมานี้ เป็นพิธีทั่วไปที่นิยมทำกัน และเป็นประเพณีนิยมที่ทำสืบทอดกันมา ในภาคกลางหรือภาคอื่นๆ ส่วนใหญ่แล้วจะทำพิธีใหญ่โต แต่ในพิธีศพของชาวพุทธในภาคอีสานจะมีความแตกต่างกันจากพิธีศพทั่วไปบ้าง เนื่องจากว่าชาวอีสานมีฐานะยากจนเป็นส่วนใหญ่ จึงทำพิธีศพแบบเรียบง่ายตามฐานะของตน

การทำพิธีศพของชาวพุทธมีคติเตือนใจ สอนให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้เข้าใจในสังขารที่เป็นความจริงของธรรมชาติ และให้เห็นในอปรมาตธรรม คือ ไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ให้รีบเร่งสร้างคุณงามความดี สร้างบุญกุศลให้มาก เพื่อความสุขในการดำเนินชีวิต และเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วบุญกุศลก็จะเป็นเสบียงติดตามตัวไป และจะนำสู่สุคติภพ มีมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ เป็นต้น ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การทำพิธีศพนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวขึ้นอยู่กับแต่ละท้องถิ่น เช่น ในภาคอีสานจะทำการแบบเรียบง่าย เน้นความประหยัดไม่ฟุ่มเฟือยมาก

๒.๑.๓ ความสำคัญของพิธีศพในพระพุทธศาสนา

ในพิธีศพทางพระพุทธศาสนานั้น มีความสำคัญมากเพราะเป็นข้อกำหนดให้ปฏิบัติต่อกันของคนในสังคม การทำพิธีศพนี้มีความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ ในการทำพิธีศพจะทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และทำให้เกิดความสามัคคีในญาติพี่น้องและบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม พิธีศพได้ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จึงกลายมาเป็นประเพณีนิยมที่ถือปฏิบัติสืบต่อ

^{๑๗} เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : การตาย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

กันมาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่ละท้องถิ่นพิธีกรรมอาจมีความแตกต่างกันบ้างในบางเรื่อง แต่มีวัตถุประสงค์เหมือนกันคือเพื่อเป็นการสักการะผู้ตายเป็นครั้งสุดท้ายและทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายให้ไปสู่สุคติ เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อคนตายไปแล้วย่อมไปเกิดภพใหม่ตามกรรมที่ตนได้ทำไว้ในการทำพิธีศพนี้จึงมีความสำคัญอยู่หลายประการ ดังนี้

๑. การทำพิธีศพมีความสำคัญ เพราะความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้ และไม่มีใครทราบล่วงหน้าได้ เมื่อมีการตายก็จำเป็นต้องทำพิธีศพตามประเพณีทางศาสนา เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยไม่อุจาดตาต่อผู้พบเห็น

๒. การทำพิธีศพมีความสำคัญ เพราะเป็นการแสดงถึงความอาลัยต่อผู้ล่วงลับไปแล้ว ในตอนที่ผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อลูกหลาน ญาติมิตร และสังคมไว้มาก เมื่อตายไปจึงมีความอาลัย

๓. การทำพิธีศพมีความสำคัญ เพราะเป็นการสร้างบุญกุศลครั้งสำคัญอุทิศให้แก่ผู้ตายไป เพื่อส่งดวงวิญญาณให้ไปสู่สุคติภพ

๔. การทำพิธีศพมีความสำคัญ เพราะเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้อยู่เบื้องหลัง ทำให้อบอุ่นใจและคลายความเศร้าโศกเสียใจของลูกหลาน ญาติพี่น้อง ที่สูญเสียบุคคลเป็นอันที่รักไป

๕. การทำพิธีศพมีความสำคัญ เพราะได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณบิดามารดา และญาติมิตร ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรยกย่อง สรรเสริญ คุณงามความดีให้ปรากฏ^{๑๔}

ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พิธีศพของชาวพุทธนั้นมีความสำคัญมาก ถือเป็นข้อปฏิบัติของครอบครัวและสังคม ชาวพุทธได้รับการปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความกตัญญูกตเวทีมาตั้งแต่เด็ก ให้มีความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีที่ให้การอุปการะช่วยเหลือเรามา ก่อน เมื่อท่านให้ความช่วยเหลือ จึงตอบแทนพระคุณนั้นสิ่งนี้เป็นเอกลักษณ์พิเศษของชาวพุทธ ซึ่งได้รับการยกย่องจากชนทั้งหลายว่าเป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น จึงได้รับการยกย่องจากนานาประเทศว่ามีน้ำใจไมตรีอันดีงาม

๒.๒ ความตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องการตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น จะได้ศึกษาวิจัยถึงประเด็นรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการตาย ได้แก่ องค์ประกอบของการตาย ประเภทของการตาย และสาเหตุของการตาย ตามลำดับ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

^{๑๔} พระมหาสมเกียรติ สดเกล้า, พระพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย : ศึกษาเปรียบเทียบพิธีศพของพระสงฆ์ไทยและฆราวาส, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๖.

๒.๒.๑ องค์ประกอบของการตาย

พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์มีส่วนประกอบอยู่ ๒ ส่วน คือ รูปและนาม รูปคือ ส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด และนาม คือ ส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าหรือจิตใจนั่นเอง ส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้วมีส่วนประกอบสำคัญ ๕ ประการ ดังนี้ ๑) รูป คือ ร่างกาย และส่วนประกอบที่เป็นร่างกาย ๒) เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๓) สัญญา คือ ความจำ ได้หมายรู้อารมณ์ ๔) สังขาร คือสภาพปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ๕) วิญญาณ คือการรับรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเมื่อส่วนประกอบสำคัญเหล่านี้มีการรวมกันเข้าก็ย่อมมีการสลายหรือแยกออกจากกันเป็นธรรมดาตามนุษย์ก็เช่นเดียวกัน สภาพที่ส่วนประกอบของมนุษย์คือขั้น ๕ หรือกายกับจิตแยกสลายออกจากกันเราเรียกว่าตาย การตายหรือจุดขณะที่ขั้น ๕ หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันได้อีก^{๑๙} ดังนั้น องค์ประกอบของการตาย ในพระไตรปิฎกแบ่งการตายออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) การตายทางกายภาพ คือ การสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลาย “ความแตกแห่งขั้น ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ”^{๒๐} เกณฑ์การตัดสิน คือ “เมื่อมีธรรม ๓ ประการ คือ (๑) อายุ (๒) ไออุ่น (๓) วิญญาณละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา”^{๒๑} “สัตว์ผู้ตายคือ ทำกาละไปแล้วมีกายสังขาร วิสสังขาร และจิตสังขารดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีไออุ่น มีอินทรีย์แตกทำลาย”^{๒๒} ซึ่งหมายถึง ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่งได้แก่การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่งๆ

๒) การตายทางจิตวิญญาณ แม้บุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็อาจเชื่อว่าตายได้เช่นเดียวกับการตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้ทางกายภาพ เป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งการตาย คนผู้ไม่ประมาทเชื่อว่า ย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”^{๒๓} กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การตายจากคุณธรรมความดีต่างๆ นั้นเอง ภิกษุที่มีราคะครอบงำก็เช่นเดียวกัน ได้ชื่อว่าตายแล้วเพราะตายจากคุณงามความดีนั่นเอง มนุษย์ที่มีความทุกข์อยู่เช่นปัจจุบันนี้ก็เพราะว่าเป็นผู้ตายทางจิตและวิญญาณ ถ้ามนุษย์มีคุณธรรมความดีประจำจิตใจก็จะไม่ตายคนที่ตายในลักษณะนี้ก็คือ ตายทางจิตวิญญาณ

^{๑๙} ส.บ. (ไทย) ๑๓/๔๘/๖๖-๖๗.

^{๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๓๒๕.

^{๒๑} ส.บ. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๔๕๕.

^{๒๒} ส.บ. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๔๕๕.

^{๒๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

จากแนวคิดข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบของการตายทั้งสองลักษณะ คือ การตายทางกายภาพ การตายทางจิตวิญญาณ นั้นทำให้เห็นว่าองค์ประกอบของการตายทางกายภาพนั้น จะคู่กับความแตกแห่งขั้นความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ ส่วนการตายทางจิตวิญญาณนั้นจะเป็นการดับของจิตหรือตายจากคุณงามความดีนั่นเอง

๒.๒.๒ ประเภทของการตาย

สำหรับประเภทของการตายนั้นได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่งซึ่งเราสามารถที่จะนำมาพิจารณาประกอบกันได้ซึ่งหากจะแบ่งตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ ได้จำแนกการตายไว้ออกเป็น ๔ ประเภทดังนี้

๑) ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่งชื่อว่า มรณะ ได้แก่ รูปชีวิตินทรีย์ และนามชีวิตินทรีย์ ของสัตว์ทั้งหลายที่ขาดลงในภพหนึ่ง ๆ เช่น คนตาย สุนัขตาย วัวตาย หรือแมลงตาย

๒) ความขาดแห่งวิญญูทุกข์ของพระอรหันต์ทั้งหลายชื่อว่า สมุจเจตมรณะ ได้แก่ การดับขั้นปริณิพพานของพระปัจเจกพุทธทั้งหลาย ผู้ตัดกิเลส อาสวะและวิญญูทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏอีก

๓) ความดับในขณะๆ แห่งสังขารทั้งหลายชื่อว่า ขณิกมรณะ ได้แก่ ความดับของสังขารธรรม คือ รูปนาม ที่ดับไปตลอดเวลาตราบเท่าที่สันตติแห่งรูปนามยังสืบต่ออยู่เป็นมรณะชนิดที่ละเอียดมากบุคคลธรรมดาไม่สามารถพิจารณาเห็นได้

๔) การตายโดยสมมติของชาวโลกชื่อว่า สมมติมรณะ ได้แก่ การตายที่ชาวโลกสมมติกันขึ้นเป็นคำที่ใช้ในการสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน เช่น ดันไม้ตาย พรอตตายนาฬิกาตาย รถตาย ไม่ได้กล่าวถึงการตายในเชิงสาระที่เป็นสัจจะหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการตายจริงๆ^{๒๔}

หากกล่าวถึงการตายในความหมายเชิงเปรียบเทียบ เช่น การเปรียบเทียบการตายกับความประมาทโดยการตายในที่นี้เป็นการตายในความหมายที่บ่งถึงการตายจากการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงามหรือสิ่งที่ควรกระทำ^{๒๕} ในปัจจุบัน คำว่า ตาย ก็ถูกนำมาใช้หลายความหมาย เช่น คนดีไม่มีวันตาย ในวงการพระสงฆ์ยังใช้คำว่า ตาย ในความหมายของคำว่า หมดสิ้นกิเลส เช่น ตายก่อน

^{๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๒๕} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

ตายของท่านพุทธทาสภิกขุ^{๒๖} เป็นต้น ฉะนั้น การจำแนกการตายออกเป็น ๔ ประเภทนี้ เป็นการจำแนกการตายในมิติที่กว้างและครอบคลุมทุกด้าน กล่าวคือ การจำแนกการตายนี้ มิได้เจาะจงเฉพาะการตายของชีวิตสังขารเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงความดับลงของสิ่งต่างๆ ด้วย โดยการตายแต่ละประเภทก็จะเน้นหรือกล่าวถึงการตายหรือความดับลงของสิ่งที่แตกต่างกัน เมื่อกล่าวโดยย่อแล้วประเภทของการตายในพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท^{๒๗} ได้แก่

๑) กาลมรณะ คือ การตายตามกาลเวลา เช่น ตายเพราะชราสิ้นอายุ ในวิสุทธิมรรคมีคำอธิบายไว้ว่า มรณะใดแม้เมื่อความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอันเป็นเครื่องยังอายุให้สืบต่อไปยังมีอยู่แต่ก็มีขึ้นได้ เพราะความที่กรรมอันก่อปฏิสนธิมีวิบากสุกงอมสิ้นเชิงแล้วนี้เชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นบุญ มรณะใดมีขึ้นด้วยอำนาจความสิ้นแห่งอายุดังอายุอันมีประมาณสัก ๑๐๐ ปีของคนทุกวันนี้เพราะความไม่มีสมบัติ เช่น คติ กาล และอาหาร เป็นต้นนี้เชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นอายุ^{๒๘}

๒) อกาลมรณะ คือ การตายที่ยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย เช่น ตายเพราะถูกฆ่าตาย เพราะกรรมเก่ามาตัดรอน เกิดอุบัติเหตุต้องตายลงไป^{๒๙} ส่วนมรณะใดย่อมมีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) ถูกกรรมที่สามารถยังสัตว์ให้เคลื่อนจากฐานะ(ที่เป็นอยู่)ได้ทันทีเข้ามาตัดเอาคุณคนบาปทั้งหลายมีพญายุติมาร และพญากลาฬหะ เป็นต้นก็ดีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) มาขาดไปด้วย อุปัทภวะ(ความทำร้าย)มีการใช้ศัสตรา เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนก็ดมรณะนี้ชื่อว่า อกาลมรณะ^{๓๐}

จะเห็นว่า การตายเมื่อถึงเวลาถึงที่ตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาถึงที่ตายก็มี สภาพที่มนุษย์จะประสบกับการตาย คือลักษณะที่ร่างกายไม่มีชีวิตอยู่ต่อไปได้อีกกล่าวคือเมื่อบุคคลจะถึงซึ่งการตายนั้นย่อมต้องมีอาการเข้าตริทูตคือลักษณะบอกการตายจะมีการตามืดมัวมองไม่เห็นอะไรเลย หูก็ไม่ได้ยินหมดทั้งความรู้สึกและอารมณ์ความนึกคิด มีลักษณะคล้ายนอนหลับผล็อยไปขณะบุคคลถึงแก่การตายจะไม่หายใจ หัวใจจะหยุดเต้นไม่ทำงาน ประสาทและสมองจะค่อย ๆ หมด

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, พจนานุกรมพุทธทาสพร้อมคำอธิบายขยายศัพท์, เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี พุทธทาสพุทธศักราช ๒๔๔๕ – ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๒๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี, อุดมวิชา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๒.

^{๒๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑-๒.

^{๒๙} ภาณุวงศ์, การตายเอ๋ย..เราเคยรู้จักเข้ามาก่อน, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทโหลทอง มาสเตอร์พรีน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๓.

^{๓๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒.

ความรู้สึกล้วนเป็นวาระสุดท้ายของชีวิตซึ่งการตายของมนุษย์นี้มีสาเหตุหลายประการ ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไปนี้

๒.๒.๓ สาเหตุของการตาย

สำหรับทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นทัศนะที่ยอมรับว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ย่อมเป็นไปด้วยหลัก ๓ ประการคือ เหตุ ปัจจัย และผล กล่าวคือทุกอย่างไม่สามารถที่จะเป็นไปได้โดยลำพังจะต้องเป็นไปภายใต้กฎเกณฑ์ที่ว่าสรรพสิ่งต้องอิงอาศัยกันตามหลักการแห่ง อิทัปปัจจยตา ว่า

เมื่อสิ่งนี้มี	สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น	สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนี้จึงไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับไป	สิ่งนี้จึงดับไป ^{๓๑}

กล่าวคือสรรพสิ่งทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น โดยมี ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลที่ไม่อาจจะแยกจากกันได้ คือ เมื่อมีเหตุ มีปัจจัย (คือสิ่งสนับสนุนเหตุ) ก็จะก่อให้เกิดผลจะไม่มีอะไรเกิดโดยไม่มีการอิงอาศัยผลโดยเด็ดขาด ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการตายจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะต้องไม่มีเหตุ เพราะการตายก็เป็นหนึ่งในกระบวนการที่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเปลี่ยนแปลง (อนิจจลักษณะ) ของกฎสามัญญลักษณะ คือ ไตรลักษณ์ โดยการตายในทหรณะของพระพุทธศาสนานั้นมีสาเหตุที่เราสามารถจะนำมาพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๑) สาเหตุของการตายที่เกิดจากกฎของธรรมชาติ คำว่า กฎธรรมชาติในที่นี้หมายถึงกฎที่เป็นแกนกลางของความจริงของสรรพสิ่งในโลกนี้ที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้นโดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะหลีกพ้นกฎเกณฑ์นั้นได้เลย กฎเกณฑ์เป็นสาเหตุของการตายอันเป็นกฎธรรมชาตินั้นก็คือกฎเกณฑ์เรื่อง อิทัปปัจจยตา ที่กล่าวถึงเหตุและผลดังกล่าวมาแล้ว คือเมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็ไม่มี หมายความว่า สรรพสิ่งนั้นต้องตกอยู่ในธรรมชาติ คือ เกิดแก่ เจ็บ และตายกันอย่างทั่วถ้วน กล่าวคือเมื่อมีการเกิด การแก่เจ็บ และตาย จึงเป็นเรื่องที่จะต้องตามมาจะพบว่ากฎธรรมชาติดังกับกระบวนการของชีวิตนั้นเป็นเรื่องเดียวกันกล่าวคือ เพราะมีการเกิดดังนั้นจึงต้องมีการแก่การเจ็บการตายและการเกิดนั้นแม้ว่าจะต้องมีเหตุก่อนจึงมีได้ กล่าวคือ ต้องมีการอยู่ร่วมกันของบิดามารดาและมีสัตว์มาเกิดการเกิดจึงมีได้ แต่การตายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนคือเป็นที่สุดของชีวิต คือต้องตายแน่ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าการตายมีมาพร้อมกับการเกิด

เมื่อนำหลักการของกฎธรรมชาติมาอธิบายก็จะพบว่าเมื่อมีการเกิดแล้วการแตกดับหรือการตายก็จะมีขึ้นมาเช่นกัน ดังนั้น สาเหตุที่แท้ของการตาย คือมาจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้

^{๓๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๓๕.

เองและจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้ เราก็สามารถที่จะนำไปอธิบายสาเหตุของการตายจากหลักการอื่นๆ ของพระพุทธศาสนาได้ เช่น เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องกรรม เป็นต้น โดยหลักการเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นหลักการที่เป็นตัวขยายเรื่อง อิทัปปัจจยตา แทบทั้งสิ้น

๒) สาเหตุของการตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่น ๆ สาเหตุของการตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่นๆ การตายนั่นเมื่อถึงเวลาหรือถึงที่แล้วจึงตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาหรือถึงที่ก็มีพุทธศาสนาจำแนกสาเหตุของการตายหรือที่เรียกในภาษาบาลีว่า มรณุปปตติ แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งการตาย ไว้ ๔ ประการ คือ มีรายละเอียดดังนี้ (๑) อายุกุขยมรณ ตายโดยสิ้นอายุหมายความว่าสัตว์ทั้งหลายต้องตายโดยสิ้นอายุเพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย สัตว์ทั้งหลายมีอายุมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อผ่านพ้นวัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนไปแล้วก็สู่วัยชรา จากแรกเริ่มชราค่อยไปหาชรามากที่สุด ท้ายที่สุดก็สิ้นอายุ เรียกว่า ตายเพราะสิ้นอายุ (๒) กัมมกุขยมรณ ตายโดยสิ้นกรรม หมายถึงว่า การที่สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาและเป็นไปต่าง ๆ นา ๆ นั้นอาศัยกำลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกำลังของกรรมเมื่อใดผู้นั้นก็จะถึงแก่การตาย (๓) อุภยกุขยมรณ ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม ข้อนี้หมายความว่า บุคคลถึงแก่การตายด้วยเหตุทั้ง ๒ คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมาก ร่างกายก็หมดกำลังที่จะอยู่ต่อไปได้ทั้งกรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย (๔) อุปปจฺเจตมรณ ตายเพราะอุบัติเหตุ หมายถึง การตายของผู้มีอายุยังไม่ครบกำหนดหรือยังไม่ถึงอายุขัยและยังไม่สิ้นกรรมแต่ผู้นั้นก็มาเสียชีวิตลงก่อนอาจจะด้วยอุบัติเหตุต่าง ๆ แต่กระนั้นการตายในลักษณะนี้ก็อาศัยกรรมแต่อดีตเป็นแรงส่งให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน^{๓๒} การตายที่มาจากสาเหตุประการแรกจัดเป็นกาลมรณะ ส่วนการตายที่มาจากสาเหตุประการสุดท้ายเป็น อกาลมรณ

สำหรับการตายทั้ง ๔ ประการนี้ มีการเปรียบเทียบไว้กับดวงประทีปที่ใช้น้ำมัน กล่าวคือ ชีวิตทั้งหลายเปรียบเหมือนประทีปหรือโคมไฟที่อาศัยน้ำมันธรรมดาโคมไฟที่อาศัยน้ำมันนั้นไฟจะดับได้ก็ด้วยเหตุ ๔ ประการ เราสามารถที่จะเปรียบเทียบสาเหตุของการตายทั้ง ๔ ประการดังมีรายละเอียดดังนี้

๑) ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ ไม่รู้จักวิธีการที่ทำให้ตนเกิดความสุขสบายมีความสุขมีความปลอดภัยกับชีวิต

๒) ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ เป็นผู้ที่ขาดความคิดที่ถูกต้องว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ หรือสิ่งใดควรมีมากมีน้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

^{๓๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถภาววิฎฐิกา ฉบับแปลไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔, ๒๔๖-๒๕๗.

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ไม่รู้จักประเภทของอาหารที่เกิดความสบายต่อร่างกายเพราะอาหารบางอย่างย่อยง่าย อาหารบางอย่างย่อยยากจึงเป็นเหตุทำให้อายุสั้นได้

๔) เทียวในเวลาไม่สมควรในเวลาวิกาล ในที่มีอันตราย ในที่ห้ามเข้าหรือที่ไม่ควรเข้า เช่น สถานที่มียาพิษ สถานที่มีวัดถูกระเบิด สถานที่ที่มีโจร และสถานที่มีบุคคลไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม อันดงาม

๕) ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ในหลักคุณธรรม เช่น ไม่เคยให้ทาน ไม่เคยรักษาศีล ไม่เคยบำเพ็ญภาวนา จึงเป็นผู้ประมาทในการดำเนินชีวิตอยากทำอะไรก็ทำตามความอยากโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องอันเป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์ต่อตนเองและคนอื่นและเป็นชีวิตที่ขาดหลักยึด จึงเป็นเหตุให้อายุสั้น^{๓๓}

ในทศิยนายุสสาสูตรธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุสั้นมี ๕ ประการ คือ

๑) ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ ไม่รู้จักวิธีการที่ทำให้ตนเกิดความสุข มีความสุข มีความปลอดภัยกับชีวิต

๒) ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ เป็นผู้ที่ขาดความคิดที่ถูกต้องว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำหรือสิ่งใดควรมีมากมีน้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ไม่รู้จักประเภทของอาหารที่เกิดความสบายต่อร่างกายเพราะอาหารบางอย่างย่อยง่าย อาหารบางอย่างย่อยยากจึงเป็นเหตุทำให้อายุสั้นได้

๔) ทุสิต ไม่รู้จักรักษาศีล (ศีล ๕) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตสงบสุข ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

๕) มีปาปมิตร(มิตรชั่ว) คบคนชั่วเป็นมิตร คือคนที่ชอบลักขโมย คนชอบเที่ยวกลางคืน คนที่ไม่ทำมาหากิน ไม่แสวงหาความรู้ไม่ชอบเรียนหนังสือเอาแต่เที่ยวเตร่ กินเหล้าเมายา เกรพาลชอบหาเรื่องผู้อื่น^{๓๔}

สรุปได้ว่า สาเหตุการตายในลักษณะต่างๆ ของบุคคลและสัตว์ทั้งหลายนั้นเราจะพบก็เนื่องด้วยอำนาจของกุศลกรรมและอกุศลกรรมของแต่ละบุคคล สัตว์ที่ได้สร้างไว้และเมื่อถึงคราวที่ผลกรรมนั้นให้ผล ก็ย่อมทำให้เป็นไปในลักษณะต่างๆ อาจได้รับกรรมหนักบ้าง เบาบ้างมีอายุยืนบ้างอายุสั้นบ้าง ตามกรรมที่ได้กระทำไว้

^{๓๓} พระสังฆมมโชติกะ รัชมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ**, ปรีเฉพที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสังฆมมโชติกะ, ๒๕๓๔), เล่มที่ ๒ หน้า ๒๕๐-๒๕๑.

^{๓๔} อ.บุญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๖/๒๐๖.

๒.๓ ประเพณีเกี่ยวกับการตาย และการจัดงานศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในสมัยพุทธกาล การจัดงานศพถือเป็นเรื่องที่น่ามาซึ่งความเศร้าโศกสำหรับคนทั่วไป คนอินเดียในสมัยพุทธกาลมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับศพ โดยจะใช้วิธีการต่างๆ หลายวิธีด้วยกัน คือ ประเพณีการนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผิ ดิบประเพณีการนำศพไปฝังดิน ประเพณีการนำศพไปเผา ประเพณีการนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา ประเพณีการนำศพไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ ตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ประเพณีการนำศพไปทิ้งในป่าหรือป่าช้า

การนำศพไปทิ้งในป่าช้าก็เพื่อเพื่อให้เป็นอาหารของแร้งกา สัตว์ป่า ดังกรณีบุตรของนางกิสสาโคตรมิตาย นางอุ้มร่างบุตรไปถามหายาเพื่อรักษา บุรุษคนหนึ่งแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำให้นางไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากเรือนของคนที่ไม่ม่ใครเคยตาย นางเที่ยวตระเวนถามหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้น ผลที่สุดก็หาไม่ได้ตั้งใจปรารถนา นางจึงทิ้งศพของบุตรไว้ในป่าช้า^{๓๕} กรณีศพสามีของนางปฏาจารา เมื่อนางไปพบว่าสามีของนางนอนตายอยู่ โดยถูกงูกัดตาย ก็มีได้กล่าวถึงวิธีการศพ^{๓๖} คงปล่อยไว้ ณ ที่นั้นโดยปล่อยให้ เป็นอาหารของสัตว์หรือเน่าเปื่อยไปเอง วิธีการนี้เป็นวิธีการของคนที่มีฐานะยากจนเพราะไม่มีเงินทองในการดำเนินการ

๒.๓.๒ ประเพณีการนำศพไปฝังดิน

กรณีของนางวิสาขาอุบาสิกา นางวิสาขาได้ตั้งหลานสาวชื่อ นางสุทตติให้ดูแลภิกษุสงฆ์ในเรือนแทนตนเอง ภายหลังเธอได้สิ้นชีวิต นางวิสาขาจึงให้นำร่างของเธอไปฝัง^{๓๗} วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ชนชั้นผู้มีฐานะจะดำเนินการกันเพราะถือว่าการเก็บศพไว้ด้วยการฝังยังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตายอยู่

๒.๓.๓ ประเพณีการนำศพไปเผา

การนำศพไปไว้ที่ป่าช้าแล้วให้ค้างสัปหรือทำหน้าที่ในการเผา เช่น กรณีของสังกิจจะสามเณร สามเณรของพระสารีบุตร เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในท้องมารดาได้ทำกาละเมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่ เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไฟเว้นแต่เนื้อท้อง พวกสัปหรือยกเนื้อท้องของนางลงจากเชิง

^{๓๕} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระธรรมปิฎกฐกถาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.), หน้า ๒๑๖-๒๒๑.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๐๖-๒๑๓.

^{๓๗} พ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๓/๔๐๐.

ตะกอนแทงด้วยหลาวเหล็กในที่ ๒ – ๓ แห่ง ปลายหลาวเหล็กกระทบตาของทารก พวกสัปเหร่อแทงเนื้อท้องอย่างนั้นแล้ว จึงโยนไปบนกองถ่าน ปกปิดด้วยถ่านนั้นแลแล้วหลีกหนีไปเนื้อท้องไหม้แล้ว ส่วนทารกได้เป็นเช่นกับรูปทองคำบนกองถ่าน ในวันรุ่งขึ้นสัปเหร่อมาด้วยคิดว่า “จะดับเซิงตะกอน” เห็นทารกนอนอยู่จึงอุ้มเด็กนั้นนำไปภายในบ้าน ซึ่งเด็กคนนั้นก็คือสังกัจจะสามเณรนั่นเอง^{๓๘}

กรณีของพระมหากาล พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา กุลธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเหี่ยวแห้งชুবชิด เพราะพยาธิตำเรปขึ้นในครู่เดียวนั้น พวกญาติหามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีพินและน้ำมันเป็นต้น ให้คำจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า ด้วยคำว่า “ จงเผาศพนี้” ดังนี้แล้วมอบ (ศพ) ให้แล้วหลีกไป นางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้นแสนประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า “อภรณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้า” แล้วไปไหว้พระเถระให้ไปพิจารณาเมื่อพระเถระพิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พู่ว่า “ นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลวกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า เมื่อนางทำอย่างนั้นจึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณา ในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้วๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคดำง แท้ทั้ง ๒ หงิกห้อยลง มือทั้ง ๒ กำเข้า หน้าผากได้มีหนังปกแล้ว พระเถระพิจารณาว่า “สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสันแก่บุคคลผู้ดูแลอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้เอง แต่บัดนี้ (กลับ) ถึงสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว ” เมื่อพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่ กล่าวคาถาว่า “ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข ” เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๓๙} วิธีการนี้เป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่มีฐานะดีมีเงินสำหรับจ้างสัปเหร่อให้ทำการเผาศพ

๒.๓.๔ ประเพณีการนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา

การนำกระดูกหรืออัฐิมาก่อเจดีย์เพื่อเก็บไว้บูชา จะขอกกล่าวอ้างกรณีการจัดการพระศพของพระเจ้าสุทโธทนะ^{๔๐} กรณีของพahiยะ ทารุจิริยะ ผู้บรรลอรหัตตังขณะเป็นฆราวาสแล้วถูกวัว

^{๓๘} คณะกรรมการแผนกค้ำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๔, หน้า ๑๘๓.

^{๓๙} คณะกรรมการแผนกค้ำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๔๐} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลุณยธมฺโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

ขวิดเสียชีวิตพระพุทธองค์มีรับสั่งให้เผาแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนเคารพบูชา^{๔๑} และกรณีการจัดการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระของเจ้ามัลลกะภักษัตริย์และคณะสงฆ์ ก็มีการถวายพระเพลิงแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังสักการบูชา^{๔๒} วิธีการนี้เป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่เป็นนักบวช หรือผู้นำทางศาสนา หรือบรรดาพระราชามหากษัตริย์ทั้งหลาย หรืออาจจะรวมถึงผู้ที่มีฐานะทั้งหลายด้วย

๒.๓.๕ ประเพณีการนำศพไปลอยในแม่น้ำสายสำคัญ

การนำศพไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำคงคา วิธีการนี้เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากศาสนาฮินดู พราหมณ์ ในกรณีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้นพระพุทธศาสนาได้กำหนดให้มีการใช้ศพเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติธรรม คือ การพิจารณาเพื่อให้เกิดธรรมสังเวชและการเห็นความไม่แน่นอนของสังขารดังมีบทพิจารณาว่า “อีกไม่นานนัก ร่างกายนี้ก็จะจกปราศจากวิญญาณถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น”^{๔๓} การจัดการเกี่ยวกับศพในสมัยพุทธกาลถือเป็นเรื่องของชาวบ้านพระสงฆ์เป็นเพียงผู้เข้าไปพิจารณาเพื่อความก้าวหน้าของการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่ได้มีการนำพิธีการอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องและให้คติธรรมที่ดีแก่ญาติด้วยการให้เห็นหลักความจริงไม่เศร้าโศกหันมาทำบุญอุทิศให้ดีกว่าการมานั่งร้องไห้หาคนที่จากไป^{๔๔}

จากประเพณีนำศพไปลอยแม่น้ำสายสำคัญนี้เอง ก็ได้กลายมาเป็นการลอยอังคาร ในประเทศไทย แต่เพราะประเทศไทยไม่นิยมนำศพไปทิ้งไว้ทั่วไปเพราะถือว่าเป็นการไม่ให้ความเคารพต่อศพ จึงต้องนำไปเผาแล้วเก็บอัฐิไปลอยอังคาร แต่หากคิดในแง่พระพุทธศาสนา การลอยอังคาร เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของการละวางทั้งปวง ทั้งร่างกายและสังขาร อันเกิดจากการรวมกันของธาตุต่าง ๆ เมื่อแตกดับก็หลงเหลือเพียงผงธุลีที่ฝุ้งไว้ในอากาศ ในดิน และในน้ำ เป็นการกลับคืนสู่บ้านอันนิรันดร์และแท้จริงของสรรพสิ่งทั้งมวลนั่นเอง

๒.๓.๖ พิธีเกี่ยวกับการจัดพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญ

ประเพณีเกี่ยวกับการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญในสมัยพุทธกาล ในข้อนี้จะกล่าวถึงการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้า การจัดพิธีพระบรมศพของ

^{๔๑} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓-๑๘๓.

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖-๒๓๘/๑๘๓-๑๘๐.

^{๔๓} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^{๔๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธมฺมปทฐกถา (ปฐโม ภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖,

พุทธบิดา การจัดพิธีศพพระสารีบุตร การจัดพิธีศพของพระโมคคัลลานะ การจัดพิธีศพพระอัญญาโกณฑัญญะ การจัดพิธีศพของพระอานนท์ การจัดพิธีศพพระพาหิยะ การจัดพิธีศพพระนาลกะเถระ การเผาศพมารดาของสังกัจจะสามเณร มีขั้นตอนวิธีปฏิบัติ ตามลำดับ ดังนี้

๑) การจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงขั้นตอนประเพณีเกี่ยวกับการตายไว้เฉพาะพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้า ว่ากระทำเหมือนอย่างที่ปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ในมหาปรินิพพานสูตร^{๔๕} โดยหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้วพระพุทธองค์ทรงบอกกับพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอานนท์จึงได้ทูลถามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพุทธสรีระ และพิธีพระบรมศพของพระองค์ สรุปได้ดังนี้

(๒) วิธีปฏิบัติพุทธสรีระ พระอานนท์ได้ทูลถามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธองค์ว่าควรทำอย่างไร พระพุทธองค์ทรงตอบว่า พึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่พวกเราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยทรงใช้ผ้าไหมห่อพระสรีระเสร็จแล้วจึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีดังนี้จนห่อพระสรีระด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วนแล้วอัญเชิญพระสรีระขึ้นสู่จิตกาธาน^{๔๖}

(๓) การบูชาพระพุทธสรีระ การบูชาพระพุทธสรีระนั้นเป็นหน้าที่ของกษัตริย์พราหมณ์ คหบดีและผู้เลื่อมใสในพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เจ้ามัลละแห่งเมืองกุสินาราได้ทำการบูชาพระพุทธสรีระของพระพุทธเจ้าโดย รับสั่งข้าราชการบริพารจัดเตรียมของหอมระเบียบดอกไม้และเครื่องดนตรีทุกอย่างที่มีในกรุงกุสินาราไว้ให้พร้อมแล้วทรงถือเอาของหอมระเบียบดอกไม้เครื่องดนตรีทุกอย่างและผ้า ๕๐๐ คู่ เสด็จตรงไปยังพระพุทธสรีระแล้วทรงสักการะ เคารพบนอบ บูชาพระสรีระด้วยการฟ้อนรำ ขับร้องประโคมดนตรีระเบียบดอกไม้และของหอม ทรงคาดเพดานผ้าตกแต่งมณฑลมาลาอาสน์ ทำเช่นนั้นตลอดทั้ง ๗ วัน^{๔๗}

(๔) การอัญเชิญพุทธสรีระ เมื่อทำการบูชาพระพุทธสรีระตลอด ๗ วันประมุขเจ้ามัลละ ๘ องค์ สรงสนานพระเศียรแล้วทรงพระภูษาใหม่ อัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคขึ้นแต่ไม่อาจจะยกขึ้นได้ พระอนุรุทธะกล่าวว่า เทวดามีความประสงค์ว่า จะอัญเชิญ (พระสรีระ) ไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางประตูด้านทิศเหนืออัญเชิญผ่านใจกลางเมืองแล้วออกทางประตูด้านทิศตะวันออกเสร็จ แล้วจึงถวายพระเพลิงพระสรีระที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละทางทิศตะวันออกของเมือง

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๗/๑๗๐.

(๕) การถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ประมุขเจ้ามัลละ ๔ องค์ทรงสนานพระเศียร แล้วทรงพระญาติใหม่ จะจุดไฟที่จิตกาธานของพระผู้มีพระภาค แต่ไม่อาจจะจุดไฟให้ติดได้ ท่านพระอนุรุทธะกล่าวว่า พวกเราความีความประสงค์ว่า ท่านพระมหากัสสปะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูปเดินทางไกลจากกรุงปาวายังกรุงกุสินารา จิตกาธานของพระผู้มีพระภาค จะยังไม่ลุกโพลงทราบเท่าที่ท่านพระมหากัสสปะยังไม่ได้ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า ต่อมาท่านพระมหากัสสปะเข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ ถึงจิตกาธานของพระผู้มีพระภาคห่มจีวรเฉียงบำเพ็ญนโมกระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ เปิดผ้าคลุมทางพระบาท ถวายอภิวาทพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า แม้ภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นก็ห่มจีวรเฉียงบำเพ็ญนโมกระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า เมื่อท่านพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูปถวายอภิวาทเสร็จ จิตกาธานได้ติดไฟลุกโพลงขึ้นเอง^{๔๘}

(๖) การดับจิตกาธาน เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาคแล้วท่อน้ำไหลหลั่งมาจากอากาศ น้ำพุ่งขึ้นจากไม้สาละ ดับจิตกาธานของพระผู้มีพระภาค พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราดับจิตกาธานด้วยน้ำหอมล้วนๆ ต่อจากนั้นได้จัดกำลังพลหอกไว้รอบสันฐานการล้อมด้วยกำแพงธนู (ป้องกันพระบรมสารีริกธาตุ) แล้วสักการะเคารพนบ บูชาพระสรีระ ด้วยการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้และ ของหอมตลอด ๗ วัน^{๔๙}

(๗) การแจกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่า อชาตศัตรู เวทพินฺนุตร เจ้าฉินวิผู้ครองกรุงเวสาลี เจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ เจ้าอุลิสู้ครองกรุงอัลลกับปะ เจ้าโกติยะผู้ครองกรุงรามคาม พราหมณ์ผู้ครองกรุงเวณฐทีปกะ เจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวาได้ทรงทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคปรินิพพานในกรุงกุสินารา จึงทรงส่งทูตไปขอส่วนแบ่ง พระบรมสารีริกธาตุ เพื่อจะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองพวกเจ้ามัลละ จะไม่ให้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โทณพราหมณ์ ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าของพวกเราทรงถือหลัก จันดิธรรมไม่ควรที่จะประหารกันเพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุคคลขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่างๆ เมื่อทุกฝ่ายตกลงโทณพราหมณ์ทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน เสร็จแล้วได้ขอทะนนาน เพื่อจะสร้างพระสถูปบรรจุทะนนาน(ตุ้มพะ) และทำการฉลอง หลังจากนั้น เจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปีปสลิวัน ได้ส่งคณะทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุแต่ พระบรมสารีริกธาตุได้แบ่งกันหมดแล้วจึงนำเอาพระอังคาร (เถ้า) ไป^{๕๐}

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓/๑๓๕.

^{๔๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๕/๑๓๖.

^{๕๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖/๑๓๗-๑๓๘.

(๘) การบูชาพระบรมธาตุและสร้างพระสถูป เมื่อแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ให้กับเมืองต่าง ๆ ไปแล้ว ก็ได้มีการจัดสร้างสถูปเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองตามที่ปรากฏ คือ พระราชาแห่งแคว้นมคธ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงราชคฤห์ เจ้าลิจฉวีผู้ครองกรุงเวสาลี สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงเวสาลี เจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงกบิลพัสดุ์ เจ้าอุลลิสัฏฐิผู้ครองกรุงอัลลกะปปะ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงอัลลกะปปะ เจ้าโกติยะผู้ครองกรุงรามคาม สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงรามคาม พราหมณ์ผู้ครองกรุงเวฐฐิปปกะ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงเวฐฐิปปกะ เจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวา ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงปาวา เจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงกุสินารา โทณพราหมณ์ก็สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง เจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปิปลิวัน สร้างพระสถูปบรรจุพระอังคารในกรุงปิปลิวัน รวมเป็นพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นแห่งที่ ๘ และพระสถูปที่บรรจุพระอังคารเป็นแห่งที่ ๑๐^{๕๑}

สำหรับพิธีกรรมการจัดการศพโดยการเผาในสมัยพุทธกาลสรุปได้เป็น ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ขั้นตอนการเตรียมศพ ขั้นตอนของพิธีกรรมนี้ เริ่มต้นตั้งแต่การเสียชีวิตจนถึงการเตรียมศพ เพื่อตั้งบำเพ็ญกุศล ในสมัยพุทธกาลมีพิธีกรรมการเตรียมศพตามหลักฐานที่ปรากฏ คือ

(๑) การสักการะศพ พิธีสักการะศพในสมัยพุทธกาล เป็นพิธีกรรมแรกหลังจากการเสียชีวิต โดยเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์เมื่อทราบข่าวการเสียชีวิตของบุคคลที่ตนเคารพนับถือ ต่างก็พากันมาสักการบูชาศพโดยอามิสบูชา ตัวอย่างกรณีการบูชาพระพุทธสิริระ ซึ่งได้ทำการสักการบูชาตั้งแต่วันแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าจนกระทั่งถึงวันถวายพระเพลิง ดังในใจความพระสุตตันตปิฎกได้พรรณนาในวันแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ดังนี้พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา..ทรงถือเอาของหอมระเหยบดดอกไม้ เครื่องดนตรีทุกอย่างและม้า ๕๐๐ คู่ เสด็จเข้าไปยังศาลวันของพวกเจ้ามัลละ ซึ่งเป็นทางเข้าเมือง ทรงไปยังพระพุทธสิริระ แล้วทรงสักการะเคารพ นบনอบ บูชาพระสิริระของพระผู้มีพระภาคด้วยการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี ระเหยบดดอกไม้และของหอมทรงคาถาเพดานผ้า ตกแต่งมณฑปมาลาอาสน์ให้วันนั้น

^{๕๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๕/๑๓๕-๑๔๐.

หมดไปด้วยกิจกรรมอย่างนี้^{๕๒} นอกจากนี้ ในพิธีกรรมศพของพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะก็มีการกล่าวถึงการสักการศพเหมือนกัน

ก. พิธีสักการะศพของพระสารีบุตร หลังจากพระมหาเถระได้นิพพานแล้ว ท่านได้บรรยายไว้ว่าครั้นรุ่งเช้าเทพดาแลมนุษย์ทั้งหลายพากันมาสโมสรสนนิบาต ทำสักการบูชาศพพระมหาเถระในที่ปรินิพพาน แล้วทำซึ่งจิตรกรรมคือ เฆนตะกองเสร็จแล้ว พากันมาสรภพระศพด้วยคันธกถาราชัญญพระศพใส่หีบ ยกขึ้นสู่เชิงตะกอง แล้วก็ทำการฌาปนกิจถวายพระเพลิง

ข. พิธีศพของพระโมคคัลลานะ พระพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จไปในพิธีศพ และทรงประทานเครื่องสักการะให้พระมหาเถระด้วย กล่าวคือ หลังจากพระโมคคัลลานะได้กราบทูลลาพระพุทธองค์เพื่อกลับไปนิพพาน ณ กาฬศิลาประเทศแล้ว ฝ่ายมวณมนุษย์และเทวดาต่างก็มาสโมสรสนนิบาตต่างก็มาอภิวัตสักการบูชาด้วยคันธมาลาและข้าวดอก ได้บ่งบอกถึงความเคารพนับถือครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จมาประทับยืนใกล้ศพของพระโมคคัลลานะ ทรงกระทำฌาปนกิจประทานเครื่องสักการะวามิสต่าง ๆ นานา ดอกไม้ทิพย์ตกลงมาโดยรอบบริเวณมีกำหนดกฎเกณฑ์กว้าง ๑ โยชน์^{๕๓}

(๒) การรดน้ำศพ พิธีกรรมรดน้ำศพในสมัยพุทธกาลนั้น มีปรากฏในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา หลังจากพระเจ้าสุทโธทนะได้สิ้นพระชนม์แล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งให้พระมหากัสสปะไปหาสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ เมื่อเชิงตะกองเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงทำพิธีกรรมสงฆ์น้ำพระบรมศพ โดยทรงยกพระเศียรศพพระบิดาด้วยพระหัตถ์ของพระองค์แล้วจึงทรงนำสุคนธาวีสรภพระบรมศพ ส่วนพระสารีบุตรก็สงฆ์น้ำพระบรมศพเช่นกัน หลังจากนั้นพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสธรรมกถาแก่พระสารีบุตร ดังในใจความพระปฐมสมโพธิกถา กล่าวไว้ ดังนี้ พระสัพพัญญูจึงทรงยกพระอุตตมังกสิโรตม์ แห่งพระพุทธบิดาด้วยพระหัตถ์ แล้วก็ทรงสัญญาการด้วยสุคนธรสอุทกวารี พระธรรมเสนาบดีก็ช่วยโสภจสงฆ์หลังซึ่งสุคันธกถาสมเด็จพะโลกนาถทรงพระปรามาสอุตตมังกสิโรตม์แก่พระสารีบุตรมหาเถระว่า ท่านจงทำศนาการซึ่งพระพุทธบิดา คูกรสารีบุตร บุคคลใดประพฤติกุศลธรรมสุจริต และมี

^{๕๒} สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๓๖๖.

^{๕๓} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ: มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๑.

จิตปรารถนาโพธิภูมิবারมีญาณใดๆ ก็จงอุตส่าห์อธิภาตบำรุงเลี้ยงซึ่งบิดามารดา อาจสำเร็จมโนรถปรารถนาทุกสิ่งทุกประการ^{๔๔}

พิธีกรรมการรดน้ำศพดังกล่าวนี้ยังมีหลักฐานปรากฏในการจัดการศพของพระสารีบุตรครั้งในเนื้อหาของปฐมสมโพธิกถา ซึ่งได้กล่าวไว้ในพิธีสักระศพข้างต้นแล้ว

๓) การห่อศพ พิธีกรรมการห่อศพนั้น มีปรากฏหลักฐานเฉพาะการห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า ซึ่งเจ้ามัลละได้ประกอบพิธีดังเช่นพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ตามคำแนะนำของพระอานนท์ที่ได้กราบทูลถามพระพุทธองค์ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ในพระไตรปิฎกคือการที่ทรงใช้ผ้าไหมห่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาค เสร็จแล้วจึงห่อด้วยผ้าสีบริสุทธ์แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคด้วยผ้า และสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเดิมด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้วทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วอัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคขึ้นสู่จิตกาธาน^{๔๕}

(๔) การนำศพใส่โลง พิธีกรรมการนำศพใส่โลงสมัยพุทธกาลนั้น มีปรากฏในพระไตรปิฎกเฉพาะพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนในคัมภีร์อื่นมีกล่าวถึงพิธีกรรมนี้ เพียง ๒ แห่ง คือ พิธีศพของพระสารีบุตร และพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของเจ้าสุทโธทนะ สำหรับโลงศพในสมัยพุทธกาลนั้น เรียกว่า “ราง” หรือ “หีบ” เช่นกรณีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกบรรยายไว้ดังนี้

ก. ทรงใช้ผ้าไหมห่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้วจึงห่อด้วยผ้าสีบริสุทธ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเดิมด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วอัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคขึ้นสู่จิตกาธาน^{๔๖}

ข. ส่วนการนำสรีระของพระสารีบุตรใส่ในหีบนั้น ไม่มีขึ้นตอนมากนักโดยทำต่อจากการสรงพระศพด้วยคันโททธารา เชิญพระศพใส่หีบยกขึ้นสู่เชิงตะคอน

หลังจากที่ได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธองค์แล้ว เจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา จึงได้จัดกำลังพลอารักขาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ซึ่งประดิษฐานบนคันธยานนั้นไว้อย่างแน่นหนา แล้วทำพิธีถวายสักการะบูชาด้วยมหรสพ มีการฟ้อนรำ ประโคมดนตรี

^{๔๔} สมเด็จพระกรมพระยานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑๒- ๓๑๓.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๐/๑๓๓.

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๐/๑๓๓.

เป็นต้น ตลอด ๗ วัน เพื่อรอการไปบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ส่วนพระราชหลายแคว้นต่างก็ ได้ส่งทูตมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อนำไปสร้างพระสถูปบรรจุแล้วทำการฉลอง ในครั้งแรกๆ พวกเจ้ามัลละปฏิเสธ ภายหลังโทณพราหมณ์ได้กล่าวชี้แจงกับหมู่คณะทูตโดยให้ทุกฝ่ายใช้หลักขันติธรรมไม่ควรจะประหัดประหารกัน และพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน หมู่คณะทูตจึงมอบหมายให้โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน ส่วนที่ตนได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุนั้นพราหมณ์ได้ขอไปบรรจุพระสถูปเพื่อสักการบูชาต่อไป สำหรับพระอังกณนั้น พวกเจ้ามัลละได้มอบให้พวกเจ้าโมริยะผู้ซึ่งไม่ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพราะมาขอส่วนแบ่งภายหลัง การเก็บอัฐิของบุคคลที่เคารพนับถือไปบรรจุได้ในสถูปเพื่อบูชานั้น นอกจากพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์แล้วในคัมภีร์ต่างๆ ยังได้กล่าวถึงอัฐิของพระอรหันต์องค์อื่นๆ อีกหลายรูป

๒) การจัดพิธีพระบรมศพของพุทธบิดา

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดานั้นในปฐมสมโพธิกถาพรรณาดังต่อไปนี้ “สมเด็จพระโลกนาถทรงพระปราชญ์อดตมังพลาตริสแก่พระสารีบุตรมหาเถระว่า...เมื่อมีพุทธปรารภดังนี้ แล้วก็ยกขึ้นซึ่งพระศพสรีระกายแห่งพระบรมกษัตริย์ ไล่ลงในปัญชรัตนามัย คือ พระหีบแก้ว ทรงยกพระหีบด้วยพระองค์เชิญไปสู่ที่อาพาหนสถาน^{๕๑}

(๑) ขั้นตอนการบำเพ็ญกุศลศพ ในระหว่างที่รอการจัดการศพ ในสมัยพุทธกาลได้มีพิธีกรรมบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้ผู้เสียชีวิต กล่าวคือ การให้ทานการถวายภัตตาหารและการแสดงธรรม ดังตัวอย่างพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธบิดา ดังนี้

ในกาลเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะบรมกษัตริย์ปริณิพพานบรรดาขัตติยกษัตริย์บริวาร ทั้ง ๖ นคร คือ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงเวททะ กรุงโกถลินนคร กรุงสัถกนคร กรุงสุปวาสนนคร และกรุงเวรนคร ต่างก็อาวรณ์แสนโศกเศร้าปริเทวนาต่างได้มาสโมสรสันนิบาตต่างประกาศร่วมกันทำทักษิณาทาน การกุศลต่างๆ มิได้ขาด ถวายพระโลกนาถศาสดา ทำทักษิณาทานถวายพระอรียสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นเสร็จภัตตาหาร พระบรมศาสดาจารย์ทรงอนุโมทนาเทศนา^{๕๒}

(๒) ขั้นตอนการจัดการศพ การจัดการศพของชาวอินเดียโบราณโดยวิธีเผาศพและทิ้งศพตลอดถึงการฝังศพตามที่ปรากฏในคัมภีร์ในอรรถกถา ซึ่งไม่มีขั้นตอนพิธีกรรมประกอบอะไรดัง

^{๕๑} สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑๒- ๓๑๓.

^{๕๒} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ: มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันลือธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๓.

ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว สำหรับพิธีกรรมการเผาศพตามแบบชาวพุทธในสมัยพุทธกาลนั้นมีตัวอย่างปรากฏดังต่อไปนี้

(๓) สถานที่เผา ในสมัยพุทธกาลเมื่อมีบุคคลเสียชีวิตสิ่งที่ควรให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก คือ สถานที่เผาซึ่งเรียกว่า จิตกาธานหรือเชิงตะกอน เชิงตะกอนเผาศพนั่นจะจัดเตรียมไว้ชั่วคราวเฉพาะศพนั้นเท่านั้น ไม่ได้สร้างไว้เป็นการถาวร และเชิงตะกอนจะอยู่ป่านอกเมือง หรือตามสถานที่ที่เหมาะสมไม่ได้อยู่ในที่ชุมชน หรือในวัดเหมือนวัดบางแห่งในปัจจุบันนี้ เช่น สถานที่ถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้า คือ มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละก็อยู่ในทิศตะวันออกของเมือง การให้ความสำคัญของความพร้อมในการจัดเตรียมเชิงตะกอนเป็นอันดับแรกนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงทำเป็นตัวอย่าง

ในคราวที่พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดาได้สิ้นพระชนม์นั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกของเหล่าพระประยูรญาติแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสชวนเรียกหาพระมหากัสสปะเพื่อให้เป็นธุระในการจัดเตรียมเชิงตะกอนสำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิงว่า “ตถาคตกำหนดจะถวายพระเพลิงศพพระมหาบพิตรพุทธบิดา ขอให้ท่านหาสถานอันสมควรแก่การฌาปนกิจนั้นเถิด” พระมหากัสสปะครั้งได้รับพระพุทธฎีกาจึงได้พาพระภิกษุสงฆ์ล้วนแก่ถือนุคตทั้งนั้น พร้อมกันกับขัตติยสาकยราชและเหล่ามวลพระประยูรญาติทั้งหลาย ของทุกฝ่ายได้พิจารณาหาสถานที่อันสมควรแก่ฌาปนกิจพระศพแล้ว จึงได้เตรียมจัดเชิงตะกอน^{๕๙} เมื่อเชิงตะกอนเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระมหากัสสปะจึงได้มากราบทูลพระพุทธองค์ หลังจากนั้นพระพุทธองค์จึงได้ประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดาต่อไป

(๔) เรือนสำหรับปลงศพ ในสมัยพุทธกาลนั้น นอกจากจะมีเชิงตะกอนเผาแล้ว ยังปรากฏว่ามีเรือนสำหรับปลงซากศพของคนตายด้วย ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า “เรือนยอด” สำหรับเรือนยอดนั้นมีทั้งสร้างไว้ประจำสถานที่ปลงศพ และเคลื่อนที่ได้ เช่น ตัวอย่างเรือนยอดซึ่งสร้างประดิษฐานพระบรมศพพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา โดยท่านได้พรรณนาไว้ดังนี้

ขณะนั้นมวลอรรถทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุ มีท้าวอมรินทร์ราช เป็นประธาน ได้สมัครสมานนำทิพยภูฏาการอันตระการด้วย ๕๐๐ ยอด นำมาสมทบพร้อมทั้งอบด้วยของทิพยสุคนธ์ เพื่อร่วมทำฌาปนกิจศพพระบิดาแห่งพระทศพล^{๖๐}

พวกเขาคามีความประสงค์ว่า พวกเราจะสักการะเคารพ นบনอบ บูชาพระสรีระของพระผู้มีพระภาค ด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้ และของหอมอันเป็นทิพย์ จะอัญเชิญ(พระสรีระ) ไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางประตูทางทิศเหนือ

^{๕๙} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ: มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, หน้า ๑๘๒.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๒.

อัญเชิญผ่านใจกลางเมือง แล้วออกทางประตูด้านทิศตะวันออก เสร็จแล้วจึงถวายพระเพลิงพระ
สรีระของพระผู้มีพระภาคที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละ ทางทิศตะวันออกของเมือง^{๖๑}

(๖) การบังสุกุลศพ ในสมัยพุทธกาลไม่มีการกล่าวถึงการทอดผ้าบังสุกุลและอาราธนา
พระสงฆ์ไปพิจารณาผ้าบังสุกุลโดยตรง เพียงแต่มีการอธิบายถึงผ้าบังสุกุลไว้บ้างว่าหมายถึง ผ้าคลุม
ฝุ่นที่พระสงฆ์ได้จากผ้าห่อซากศพหรือกองขยะแต่พิธีกรรมศพในสมัยพุทธกาลที่ผู้วิจัยคาดว่า จะ
วิวัฒนาการมาเป็นการบังสุกุลในปัจจุบันนี้ก็คือ การที่พระสงฆ์ไปพิจารณาซากศพเช่น ในอรรถกถา
กล่าวถึงกรณีที่พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์ตลอดถึงชาวบ้านพิจารณาสุกกัมมัญฐานจากสรีระร่างของ
นางสิริมาที่ทิ้งไว้ ณ ป่าช้าผิฉิบ หรือตอนที่พระมหากาลบาเพัญโสสานิกบุตรค์ แล้วหญิงสัปเหร่อ
ชื่อว่า กาลิผู้เฝ้าป่าช้า แสดงซากศพของนางกุลธิดาให้พิจารณาพระเถระจึงไปพิจารณาในที่ที่ถูกเปลว
ไฟกระทบนั้น ๆ สี่แห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคดำ เท้าทั้งสองงอหงิกห้อยลง มือทั้งสองกำเข้า
หน้าปากได้มีหนังลอกแล้ว พระเถระพิจารณา กล่าวคาถาว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอัน
เกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารนั้นเป็นสุข” เจริญ
วิปัสสนาได้บรรลुพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๖๒}

(๗) การทำประทักษิณศพ ในสมัยพุทธกาล ก่อนที่จะจุดไฟเผาศพบุคคลที่เป็นเชื้อ
พระวงศ์ เช่น พระพุทธเจ้า หรือกษัตริย์ ผู้จุดไฟจะต้องทำพิธีถวายสักการบูชาศพด้วยการทำ
ประทักษิณรอบเชิงตะคอนจำนวน ๓ รอบ แล้วจึงจุดไฟเผาศพ เช่น กรณีการถวายพระเพลิงพระ
พุทธสรีระ ท่านพระมหากัสสปะเข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละในกรุงกุสินาราดัง
จิตกาธานของพระผู้มีพระภาค ห่มจีวรเลวียงบ่าประนมมือ กระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ เปิด
ผ้าคลุมพระบาท ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แม้ภิกษุ ๕๐๐ รูป
เหล่านั้นก็ห่มจีวรเลวียงบ่า ประนมมือทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายอภิวาทพระยุคลบาท
ของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า เมื่อท่านพระมหากัสสปะ และภิกษุ ๕๐๐ รูปถวายอภิวาท
จิตกาธานของพระผู้มีพระภาคได้คิดไฟลุกโพล่งขึ้นเอง^{๖๓}

(๘) การจุดไฟเผาศพ ดังได้กล่าวมาแล้วในพิธีกรรมการทำประทักษิณศพ ในกรณีการ
ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปนั้น โดยไม่ได้จุดถวายพระเพลิง หลังจากทีพระมหากัสสปะและภิกษุ
๕๐๐ รูป กระทำประทักษิณจิตกาธานครบ ๓ รอบ แล้วถวายอภิวาท พระเพลิงได้ไหม้ไหม้พระ
สรีระของพระพุทธองค์ พระอวยะถูกเผาไหม้ไม่เหลือแม้แต่เหง้าหรือเขม่า คงเหลือแต่พระบรม

^{๖๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๘/๑๗๒.

^{๖๒} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่
๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๔/๑๗๕.

สารริกธาตุและผ้าห่อหุ้มพระบรมศพในจำนวนทั้งหมด ๕๐๐ ผืนถูกไฟไหม้เพียง ๒ ผืนเท่านั้น คือ ผืนในสุดและผืนนอกสุด ก็เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาคแล้วความมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้น คือ ท่อน้ำได้ไหลหลั่งมาจากอากาศ และน้ำได้พุ่งขึ้นจากไม้สาละดับจิตกาธาน หลังจากนั้นเจ้ามัลละจึงได้นำน้ำหอมล้วนๆ มาดับจิตกาธาน^{๖๔}

การถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา พระพุทธองค์ได้ทรงนำถวายพระเพลิงเองหลังจากได้ทรงตรัสห้ามพระอินทร์ถวายพระเพลิงก่อนแล้วพระองค์ทรงถือเอาแก้วมณีโชติรัตนจากพระหัตถ์ท้าวสุหัมบดี แล้วทรงจุดที่ดวงไฟในดวงแก้วทรงกระทำฌาปนกิจพระบรมศพบนเชิงตะกอนนั้น ต่อจากนั้นก็เป็นบรรดาเหล่าเทวดาในโลกธาตุมีพระอินทราธิราชเป็นประธานต่างดำเนินการถวายพระเพลิงตามลำดับ แล้วเหล่ากษัตริย์ขัตติยวงศ์สาकย - ราชพร้อมข้าพระบาทบริวาร ประธาน คือ พระนางปชาบดีโคตมีต่างจรลีตามลำดับถวายพระเพลิงไค้คำนับเป็นแถวๆ ทั้งไม่แคล้วปริเทวนาโสภาครุมิได้ขาด^{๖๕}

จากเนื้อหาที่กล่าวถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดาข้างต้นนั้นมิข้อสังเกตว่าบุคคลที่ถวายพระเพลิงนั้น ไม่ได้มีเฉพาะพระพุทธองค์ถวายพระเพลิงพระองค์เดียว หากแต่มีเหล่าเทวดามีพระอินทร์เข้าร่วมด้วย และพร้อมด้วยพระประยูรญาติมีพระนางปชาบดีโคตมีเป็นประธานพร้อมเหล่ากษัตริย์ต่างเข้าถวายพระเพลิงตามลำดับด้วยเช่นกัน

(๕) การเก็บอัฐิ การเก็บอัฐิเป็นขั้นตอนสุดท้ายในพิธีกรรมเผาศพของชาวพุทธในสมัยพุทธกาล ประเพณีนิยมของชาวพุทธนั้น เมื่อทำพิธีกรรมเผาศพแล้วผู้ที่เคารพนับถือจะนำอัฐิไปบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างขึ้นไว้โดยเฉพาะ เพื่อเป็นอนุสาวรีย์ให้คนในภายหลังได้กราบไหว้บูชาคงมีใจความที่พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบพระอานนท์ว่า “พวกเขาพึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิพึงสร้างสถูปของตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่งชนเหล่าใดจักยกกระเปียบดอกไม้ ของหอม หรือจุก จักอภิวัต หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนานอนันต์ อุปารท - บุคคล(ผู้ควรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้ อุปารทบุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ

- ๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปารทบุคคล
- ๒) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นอุปารทบุคคล
- ๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปารทบุคคล
- ๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปารทบุคคล

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๕/๑๓๖.

^{๖๕} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ: มหามุขแห่งชมพูทวีป, หน้า ๑๘๓.

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสฤปของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสฤปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสฤปของพระผู้มีพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสฤปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสฤปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสฤปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระสาวกพระตถาคตนั้นเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นพระสฤปของพระธรรมราชาผู้ทรงธรรมพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสฤปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปรหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล อนันท์ อุปรหบุคคล ๔ จำพวกนี้แล^{๖๖}

๓) การจัดพิธีศพพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรดับขันธนิพพานแล้ว เทพยดาและมนุษย์ได้มาทำการสักการบูชาสรีระศพของพระสารีบุตรและช่วยกันทำที่คั่งศพเพื่อฌาปนกิจอย่างงามวิจิตรตระการตาแล้วทำฌาปนกิจสรีระศพของพระสารีบุตรตามประเพณี ๘๕ หลังจากทำพิธีฌาปนกิจศพพระมหาเถระแล้วพระภิกษุ จุนทะมีเอื้อเพื่อได้ช่วยเหลือเก็บอัฐิได้ดริเก็บบาตรและจีวรแล้วย้อนกลับสู่พระเชตะวันมหาวิหารชวนพระอนันท์เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาจารย์ ในกาลอันสมควรนั้น สมเด็จพระจอมธรรมทรงรับพระธาตุไว้ พร้อมทั้งได้ตรัสสรรเสริญถึงพระคุณความดีด้วยพระวชิรมีคาถา ๕๐๐ บท แล้วทรงกำหนดให้สร้างพระเจดีย์เป็นอนุสาวรีย์ไว้ในพระเชตะวันแห่งนั้น^{๖๗}

๔) การเผาศพมารดาของสังกัจจสามเณร ซึ่งเป็นสามเณรของพระสารีบุตรเถระ มีอายุ ๗ปีเมื่อตอนที่ท่านถือกำเนิดมารดาของสังกัจจสามเณร เป็นธิดาของตระกูลมั่งคั่งในกรุงสาวัตถี

^{๖๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕-๒๐๖/๑๕๒-๑๕๔.

^{๖๗} จันทร ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ: มหามุนีแห่งชมพูทวีป, หน้า ๒๒๐.

เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในห้อง มารดานั้นได้เสียชีวิตด้วยความเจ็บไข้อย่างหนึ่งเมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่ เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไฟวันแต่เนื้อท้อง ในการทำศพหรือการจัดการศพมารดาของสังกัจจามณเฑียร ในสมัยนั้นสัปเหร่อได้ดำเนินการดังนี้ ยกนางขึ้นสู่เชิงตะคอนเพื่อเผา เผาแล้วแต่เนื้อส่วนท้องไม่ไหม้ ยกเนื้อส่วนนั้นลงมาแล้วทำการแทงด้วยหลาวเหล็กจนหลาวถูกหางตาของทารก พวกสัปเหร่อแทงเนื้อท้องอย่างนั้นแล้ว จึงโยนไปบนกองถ่าน ปกปิดด้วยถ่านแล้วกลับไป ในวันรุ่งขึ้นพวกสัปเหร่อมาด้วยคิดว่า “จักดับเชิงตะคอน” เห็นทารกนอนอยู่อย่างนั้นเกิดอัศจรรย์และแปลกใจจึงอุ้มเด็กนั้นเข้าไปในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อเด็กโตขึ้นก็ได้บวชเป็นสามเณรและบรรลุประสูริย์^{๖๔}

จากที่ศึกษาเกี่ยวกับพิธีการจัดการศพในพระไตรปิฎกมาทั้งหมดนั้น พอจะสรุปลักษณะของพิธีการจัดการศพได้คือ ในกรณีที่มีการมรณะหรือการเสียชีวิตลงของบุคคลผู้มีความสำคัญที่บ้านเมืองเกิดขึ้น ก็จะต้องมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม คือ

- ๑) จะต้องแจ้งต่อพระราชา (ผู้นำทางบ้านเมือง)
- ๒) ผู้นำทางบ้านเมืองจะต้องแจ้งต่อผู้นำทางศาสนา
- ๓) เตรียมศพ โดยวิธีการทำความสะอาดด้วยน้ำ หรือน้ำหอม
- ๔) ห่อศพด้วยผ้าขาวและทำการเก็บศพไว้ ๓-๖ วันแล้วจึงทำพิธีฌาปนกิจ
- ๕) เตรียมสถานที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ คือ เตรียมจิตกาธานกองฟืนนั่นเอง
- ๖) นำศพไปป่าช้าหรือสถานที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ
- ๗) เปิดโอกาสให้ภิกษุสามเณรตลอดทั้งอุบาสกอุบาสิกาได้พิจารณาสุกัมมัญฐาน โดยอาศัยซากศพเป็นอุปการณ์เป็นเครื่องมือ
- ๘) ว่าจ้างหรือบอกกล่าวสัปเหร่อให้ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ
- ๙) ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ
- ๑๐) เก็บอัฐิทั้งในแม่น้ำและส่วนหนึ่งเก็บไว้สักการบูชา

แต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปเมื่อถึงแก่การตาย พวกญาติก็จะหามศพไปสู่ป่าช้าเพื่อทำการฌาปนกิจศพเลยโดยจ้างผู้เฝ้าป่าช้า(สัปเหร่อ)ทำการฌาปนกิจให้โดยมีอุปการณ์ที่ต้องเตรียมไว้ใช้ในการทำฌาปนกิจ คือ ฟืนและน้ำมัน หลาวเหล็ก เมื่อทำการฌาปนกิจเสร็จแล้วในวันรุ่งขึ้นก็จะมีการดับเชิงตะคอน คือ การดับไฟเพื่อเป็นการตรวจดูว่าศพนั้นไหม้หมดหรือไม่จากเนื้อหาที่กล่าวมาทั้งหมด และจะเห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาลจะจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายเฉพาะบุคคลสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพระพุทธสาวกบางองค์เท่านั้น ส่วนบุคคลทั่วไปจะไม่เน้นพิธีกรรม

^{๖๔} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย. พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.), หน้า ๑๘๒.

เกี่ยวกับการตาย จะจัดการกับศพอย่างเรียบง่ายโดยการเผา การฝังการทิ้งศพให้เป็นอาหารของสัตว์ และการจัดการเกี่ยวกับศพก็จะทำทันทีหลังจากที่ตายแล้ว

๒.๔ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการจัดงานศพ

พุทธธรรม ซึ่งเป็นข้อคิด คติเตือนใจ ที่เป็นหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักความจริงของชีวิตนั้น มีหลักธรรมสอดแทรกอยู่ในประเพณีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากมาย เช่น คติธรรมจากการไม่หลงทำกาลกิริยา (ไม่หลงตาย) คติธรรมจากความไม่ประมาท คติธรรมจากการเกิดใหม่ในโลกหน้า คติธรรมจากหลักไตรลักษณ์ คติธรรมจากการอุทิศส่วนกุศล คติธรรมจากอริยทรัพย์ คติธรรมจากขันธ ๕ และคติธรรมจากความกตัญญู ตามลำดับ ดังนี้

๒.๔.๑ การไม่หลงทำกาลกิริยา

คติธรรมจากการไม่หลงทำกาลกิริยา คือไม่ตายด้วยความหลง ตายอย่างมีสติ คือไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงต่อมรณภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ตน มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา มีจิตใจสงบเป็นปกติผ่องใส ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว อย่างกรณีเรื่องของพระพุทฺธคัตตติสสเถระ เธอได้เป็นโรคผิวหนังชนิดร้ายแรง เป็นต่อมขนาดเมล็ดพันธุ์ผักกาดผุดขึ้นทั่วตัว มันโตขึ้นโดยลำดับ ขนาดเขียว ถั่วดำ เมล็ดกระเบา ผลมะขามป้อม จนเท่าผลมะตูม แดกออก ทั่วทั้งตัวเป็นรูน้อยรูใหญ่จนได้ชื่อว่าพระพุทฺธคัตตติสสเถระ ต่อมากระดูกของท่านแตกออก ใคร ๆ ต่างพากันทอดทิ้งท่านด้วยรักษาไม่ไหว ฟ้านุงและผ้าห่มเต็มไปด้วยหนองและเลือดไม่ต่างกับร่างแห ท่านไม่มีที่พึ่ง ต้องนอนชมอยู่คนเดียว ฝ่ายพระศาสดาทรงทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยขรหัตตผลของเธอ จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ไปประทับยืนอยู่ ณ ที่เหนือสิริষะของเธอ ตรัสว่า “ภิกษุ ภายของเธอนี้หมดวิญญูณ หมดคุณค่า จักนอนเหนือแผ่นดินเหมือนท่อนไม้ในป่าช้า” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า “ไม่ช้าดอกরণนี้จักนอนทับแผ่นดิน ร่างนี้ไร้วิญญูณถูกทอดทิ้งแล้ว ประดุจท่อนไม้ ไม่มีประโยชน์ละนั้น”^{๖๕}

นี่เป็นการเตือนสติให้รู้ความจริงของชีวิต ไม่ให้หลงทำกิริยา คือหลงตายให้ตายอย่างมีสติรู้เท่าทันความเป็นไปของขันธ ๕ คือรูปนามตามความเป็นจริง

^{๖๕} พ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๔๑ / ๓๘.

๒.๔.๒ ความไม่ประมาทในชีวิต

คติธรรมจากความไม่ประมาทในชีวิต ความไม่ประมาทถือว่าเป็นยอดของธรรมดังที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงประทานเป็นปัจฉิมโอวาทก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน มีความหมายลึกซึ้งในแง่ของการปฏิบัติธรรม ทรงตรัสว่า“สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา พวกเธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๑๐}

นี่เป็นที่พระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ในยสัต์ทั้งหลายไม่ให้ประมาทมัวเมาในชีวิต ขวนขวายปฏิบัติหน้าที่ของตน ด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ ๓ คือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพาน สร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในชุมชนในสังคม ดังนั้นความไม่ประมาทจึงเป็นคติธรรม เป็นยอดของคุณธรรมที่ต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อนที่เราจะตายจากโลกนี้ไป

๒.๔.๓ การเกิดใหม่ในโลกหน้า

คติธรรมจากการเกิดใหม่ในโลกหน้า คนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นใดย่อมมีความปรารถนาต้องการไปเกิดใหม่ในโลกหน้าที่เป็นสุคติภูมิ คือภพภูมิที่ดี เช่น มนุษย์ เทวดา เป็นต้น ซึ่งการจะไปเกิดใหม่ในโลกหน้าที่ดีได้ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบุคคลนั้นต้องประกอบกรรมดี มีศีลธรรม โดยการปฏิบัติตามคุณธรรมที่เรียกว่าสัมปรายิกกัตถะประโยชน์ หรือประโยชน์ภาคหน้า ๔ อย่าง คือ ๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒) ศีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๓) จาคะสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน ๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ดังนั้นชาวพุทธเราจึงมีความเชื่อเรื่องโลกลี้โลกหน้า และมีการบำเพ็ญบุญกุศลสั่งสมไว้ เพราะเชื่อมั่นว่าจะนำคนไปเกิดใหม่ในโลกหน้าที่ดี หลังจากที่เราตายไป”^{๑๑}

๒.๔.๔ หลักไตรลักษณ์

คติธรรมจากหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา^{๑๒} ซึ่งเป็นหลักความจริงของชีวิตสรรพสิ่งทั้งหลายตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความจริงทั้ง ๓ ประการนี้ ไม่มีใครหนีพ้นได้ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นใครก็ตาม การตาย การพลัดพรากจากกัน ความแปรปรวนในชีวิตความไม่แน่นอนทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากกฎของไตรลักษณ์

^{๑๐} ที. มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๑๑} ที. มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๑๒} ส. สพ. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

ในทางศาสนา ศิษย์ธรรมนี้จึงเป็นการสอนให้เรารู้เท่าทันความจริงของชีวิต ไม่เศร้าโศก เสียใจในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงมีวิธีการให้บรรเทาทุกข์ด้วยปัญญานั้นคือ การการแสดงธรรมให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของชีวิตว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา อย่างกรณีเรื่องของนางวิสาขา เมื่อครั้งที่พระศาสดาทรงประทับอยู่ในวัดพระเชตุวัน ทรงปรารภนางวิสาขาอุบาสิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า เปมโต ชายเต เป็นต้น นางวิสาขานั้น ตั้งกุมาริกาชื่อว่า สุทตติ ผู้เป็นธิดาของบุตร ไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความขวนขวายแก่ภิกษุสงฆ์ในเรือน โดยสมัยอื่น กุมาริกานั้น ได้ทำกาละแล้ว นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระ (ศพ) นางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกับนางว่า วิสาขา ทำไมหนอเธอจึงมีทุกข์เสียใจ มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา นั่งร้องไห้อยู่ นางจึงทูลข้อความนั้นแล้วกราบทูลว่า พระเจ้าข้า นางกุมาริกานั้น เป็นที่รักของหม่อมฉัน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร บัดนี้ หม่อมฉันไม่เห็นใครเช่นนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า วิสาขา ก็ในกรุงสาวัตถีมีมนุษย์ประมาณเท่าไร ในกรุงสาวัตถี มีชน ๗ โภฏี พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า ก็ถ้าชนมีประมาณเท่านั้น ฟังเป็นเช่นกับหลานสาวของเธอไซ้เธอพึงปรารภนาเขาหรือ นางวิสาขากราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า ก็ชนในกรุงสาวัตถีทำกาละคือตายทุกๆ วัน มีประมาณเท่าไร นางวิสาขากราบทูลว่า มาก พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ เวลาที่เธอเศร้าโศกก็จะไม่พึงมี มิใช่หรือ เธอพึงเที่ยวร้องไห้อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวันทีเดียว ยกไว้เถิด พระเจ้าข้า หม่อมฉันทราบแล้ว ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกับนางว่า ถ้ากระนั้น เธออย่าเศร้าโศก ความโศกก็ดี ความกลัวก็ดี ย่อมเกิดแต่ความรัก ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระภาษิตว่า “ความโศก ย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อม เกิดแต่ความรัก ผู้พ้นจากความรักได้เด็ดขาด ย่อมไม่มีความโศก และภัยจากที่ไหนเลย”^{๓๓}

สรุปได้ว่าหลักของไตรลักษณ์นี้จึงจัดได้ว่าเป็นคตินิยมในการบรรเทาทุกข์ ตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

๒.๔.๕ การอุทิศส่วนกุศล

การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่เปตชนหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นคตินิยมความเชื่อที่เชื่อมโยงกับหลักธรรมในทางศาสนา เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ เป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ญาติผู้วายชนม์ให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นการแสดงออกถึงน้ำใจที่ดีงาม การแสดงออกถึงน้ำใจต่อกัน มี ๓ ยามคือ ยามจนยามเจ็บ และยามจาก คตินิยมอันนี้ในทางศาสนามีตัวอย่างเกี่ยวกับการทำบุญให้ผู้ตายนี้ ตามตำนานว่ามีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ เสด็จไปเมืองราชคฤห์พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

^{๓๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๒๑๑ / ๕๘.

ประธาน วันแรกไม่ได้อุทิศผลให้แก่ใครๆ พระประยูรญาติที่วายนมไปแล้วเมื่อไม่ได้รับผลก็พากันมาสำแดงกายร้องทุกข์ในเวลากลางคืนวันที่สองพระเจ้าพิมพิสารถวายทานอีก ทรงอุทิศผลทานให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วพวกเหล่านั้นก็มาปรากฏให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นว่าได้รับผล พันจากความลำบากแล้ว มีเรื่องเป็นอย่างนี้จึงเป็นประเพณีทำบุญให้แก่ผู้ตายตลอดมาจนบัดนี้ อีกเรื่องหนึ่งปรากฏในคัมภีร์พระธรรมบทว่า ลูกสาวเศรษฐีคนหนึ่งหนีตามผู้ชายไป พ่อเข้าใจว่าลูกสาวตายจึงทำบุญอุทิศให้ เป็นประเพณีเนื่องมาอย่างนี้^{๗๔}

จะเห็นว่าชาวพุทธเรามีความเชื่อว่าการอุทิศส่วนกุศล เป็นคติธรรมความเชื่อว่ามี ความสำคัญต่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ทำให้เขาได้รับส่วนบุญส่วนกุศลของเรา พันจากความทุกข์ และไปเสวยสุขอยู่ในสุคติโลกสวรรค์ต่อไป โดยเฉพาะการอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องทำ

๒.๔.๖ อริยทรัพย์

คำว่า อริยทรัพย์ คือคุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ มี ๗ ประการ คือ ๑) สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ๒) สีล การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ๓) หิริ ความละอายต่อบาป ๔) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป ๕) พาหุสัจจะ ความเป็นคนได้ฟังได้รู้มาก ๖) จาคะ การเสียสละให้ทาน ๗) ปัญญา ความรอบรู้ในสิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์^{๗๕} ทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้เป็นอริยทรัพย์คือทรัพย์อันประเสริฐ ดีกว่าทรัพย์ภายนอกมีเงินทอง เป็นต้น เป็นคติธรรมเตือนจิตสะกิดใจให้แสวงหาอริยทรัพย์ไว้ตั้งแต่ตอนมีชีวิตอยู่เพราะอริยทรัพย์เมื่อตายแล้วสามารถติดตามไปได้ทุกหนทุกแห่งทั้งโลกนี้และโลกหน้า ส่วนทรัพย์ภายนอกคือแก้วแหวนเงินทอง เรือสวนไร่นา ช้างม้า วัวควาย ตายแล้วเอาไม่สามารถเอาไปได้เพราะเป็นสมบัติของโลก คงติดอยู่ในโลกนี้ต่อไป

๒.๔.๗ ขันธ์ ๕

คติธรรมจากขันธ์ ๕ กายกับใจแบ่งออกเป็น ๕ กอง เรียกว่าขันธ์ ๕ ได้แก่ ๑) รูป ๒) เวทนา ๓) สัญญา ๔) สังขาร ๕) วิญญาณ^{๗๖} ทั้ง ๕ อย่างนี้เรียกว่ารูปกับนาม เป็นคติธรรมคำสอนว่า สังขารร่างกาย รูปนามขันธ์ ๕ เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป กล่าวคือเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลางและแตกสลายในที่สุด ให้เราได้พิจารณาเป็นคติธรรมสำหรับเตือนใจไม่ให้

^{๗๔} พระครูคุณสารสัมบัน, พิธีกรรมต่าง ๆ และขนบธรรมเนียมประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๒.

^{๗๕} อจ. สตุตถ.(ไทย) ๒๓/๕/๘.

^{๗๖} อภ. วิภังค, (ไทย) ๓๕/๑/๑.

ไม่ประมาทในชีวิต ใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า มีสาระมีประโยชน์ ไม่ยึดติดในสังขารร่างกายจนก่อให้เกิดทุกข์

๒.๔.๘ ความกตัญญู

คติธรรมจากความกตัญญู ความกตัญญูกตเวที เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดา มารดาเป็นต้น จึงได้รับการยกย่อง เพราะบิดามารดา เปรียบเหมือนพระพรหมของลูก บิดามารดาเป็นบุพพจารย์ของลูก บิดามารดาเป็นเทวดาของลูก และบิดามารดาเป็นพระอรหันต์ของลูกในหลักทศ ๖ พระพุทธรองค์ทรงสอนถึงหน้าที่ของลูกที่ดี ต้องตอบแทนบุญคุณของบิดามารดา ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ทำตัวให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก ๕) เมื่อท่านล่วงลับแล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้^{๓๗}

ดังนั้นการจัดงานศพทำบุญอุทิศให้แก่บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ จึงถือว่าเป็นแนวคิดทางคติธรรมด้านความกตัญญูที่ลูกหลานจะต้องทำอุทิศให้บิดามารดาเป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ ดังที่ปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบันนี้

๒.๕ สรุป

จะเห็นว่า การตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงถึงการทอดทิ้งร่างกายไว้ การขาดสิ้นในภพหนึ่งและการตายในที่นี้มุ่งถึงการตายของคนเท่านั้น การตายจึงเป็นสภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงานของอวัยวะภายในร่างกาย การตายของคนจะมีอาการที่สังเกตได้ เช่น ตาทั้งสองจะมีมัวมองอะไรไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยินเสียง จมูกก็ไม่รู้กลิ่น ลิ้นก็ไม่รู้รส การไม่รู้สึกรู้สีกการสัมผัส หมดความรู้สึกทั้งอารมณ์และความนึกคิดต่างๆ มีลักษณะเหมือนกับคนหลับ แต่หัวใจหยุดเต้นไม่หายใจ ความรู้สึกต่างๆ ทางกายจะดับก่อนลงเหลือแต่จิตทำงานอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ต่อมาประสาทและสมองค่อยๆ หมดความรู้สึกเป็นอันดับสุดท้าย

พิธีการจัดการศพในพระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้น พอจะสรุปลักษณะของพิธีการจัดการศพได้คือ ในกรณีที่มีการมรณะหรือการเสียชีวิตลงของบุคคลผู้มีความสำคัญที่บ้านเมืองเกิดขึ้น ก็จะต้องมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม จะต้องแจ้งต่อพระราชา (ผู้นำทางบ้านเมือง) จากนั้นผู้นำทางบ้านเมืองจะต้องแจ้งต่อผู้นำทางศาสนาเพื่อเตรียมศพ โดยวิธีการทำความสะอาดด้วยน้ำ หรือน้ำหอม ห่อศพด้วยผ้าขาวและทำการเก็บศพไว้ ๓ – ๖ วัน แล้วจึงทำพิธีฌาปนกิจ เตรียมสถานที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ คือ เตรียมจิตกาธานกองฟืนนั่นเอง นำศพไปป่าช้าหรือสถานที่ทำ

^{๓๗} ที. ปา. ๑๑ / ๒๖๓/๒๑๒.

พิธีกรรมฌาปนกิจ ให้ภิกษุสามเณรตลอดทั้งอุบาสกอุบาสิกาได้พิจารณาสุกัมมัญฐานโดยอาศัยซากศพเป็นอุปกรณ์เป็นเครื่องมือ ว่าจ้างหรือบอกกล่าวสัปเหร่อให้ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ หรือเก็บอัฐิทั้งในแม่น้ำและส่วนหนึ่งเก็บไว้สักการบูชาแต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปเมื่อถึงแก่การตาย พวกญาติก็จะหามศพไปสู่ป่าช้าเพื่อทำการฌาปนกิจศพเลยโดยจ้างผู้เฝ้าป่าช้า (สัปเหร่อ) ทำการฌาปนกิจให้โดยมีอุปกรณ์ที่ต้องเตรียมไว้ใช้ในการทำฌาปนกิจ คือ ฟืนและน้ำมัน หลาวเหล็ก เมื่อทำการฌาปนกิจเสร็จแล้วในวันรุ่งขึ้นก็จะมีการดับเชิงตะกอน คือ การดับไฟเพื่อเป็นการตรวจดูว่าศพนั้นไหม้หมดหรือไม่ ในสมัยพุทธกาลจะจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายเฉพาะบุคคลสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพระพุทธสาวกบางองค์เท่านั้น ส่วนบุคคลทั่วไปจะไม่เน้นพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย จะจัดการกับศพอย่างเรียบง่ายโดยการเผา การฝังการทิ้งศพให้เป็นอาหารของสัตว์ และการจัดการเกี่ยวกับศพก็จะทำทันทีหลังจากที่ตายแล้ว